

Salomon Rodriques 'Monne' de Miranda

Opgedragen aan Dr G.W.B. Borrie

De getuigenissen over de aanloop naar de moord en de afloop van De Miranda's leven struikelen over elkaar heen. Nadat hij dagen achtereenvolgend werd mishandeld, bezweek de Amsterdamse oud-wethouder De Miranda, zevenenzestig jaar oud, op 3 november 1942 in een badruimte van Kamp Amersfoort aan de laatste foltering. Mensenwerk. In de aanloop daarnaartoe werd hij in 1939 op grond van valse beschuldigingen, en dus volkomen ten onrechte, politiek ten val gebracht. Naar aanleiding daarvan schreef De Miranda zijn verweerschrift 'Pro Domo'. De uitgave van het boek werd verhinderd doordat op 20 juli 1940 de NSB'er H.J. Kerkmeester als waarnemer van Rost van Tonningen werd benoemd. Deze was door Seyss-Inquart belast met het commissariaat van de Arbeiderspers. Uiteindelijk belandde het manuscript in de archieven. Totdat - aldus hoofdredacteur Martin van Amerongen op 16 april 1997 in de Groene Amsterdammer - oud-burgemeester Dr G.W.B. Borrie het een centrale plaats in de biografie gaf die hij over De Miranda schreef. Sedertdien geldt De Miranda als gerehabiliteerd. Maar nog niet genoeg, vond een eigentijdse actiegroep (Gilles Borrie, Geert Mak, Elma Verhey, Frans Hedema, Eberhard van der Laan, Hedda van Genneep) en zij stapte met het geschrevene (een Hema-blocnote van honderd vel) naar voornoemde Arbeiderspers. Dit keer zei de uitgever ja. Het boek is gepubliceerd met financiële steun van de Vara en de Partij van de Arbeid. De FNV deed niet mee, want die meende, aldus Mak niet zonder sarcasme, 'dat De Miranda niets met de voormalige vakbeweging had uit te staan, alsof de Algemeen Nederlandse Diamantbewerdersbond, waarin De Miranda zijn loopbaan begon, niet de bakermat is van de hele moderne Nederlandse vakbeweging'. Het initiatief kwam van Van der Laan, de toenmalige voorzitter van de PvdA-fractie in de Amsterdamse gemeenteraad. Hij las De Miranda's levensverhaal 'met toenemende verbijstering' en bedacht dat het een daad van eenvoudige rechtvaardigheid zou zijn het verweerschrift alsnog onder de aandacht van het publiek te brengen. En zo gebeurde dat.

Salomon de Miranda werd op zondag 21 maart 1875 in Amsterdam geboren. In de Nieuwe of -Joden Kerkstraat. Zijn ouders waren de toen drieëndertigjarige orthodoxe Jood Jacob Haim Rodriques de Miranda en de twee jaar oudere Henriëtte Kurk. Jacob Haim, een moeilijk en autoritair mens, stamde af van de Portugese Joden. De vaak onverdraagzame man leefde streng naar de Joods orthodoxe wetten en tradities en eiste dat ook van zijn gezinsleden. Moeder De Miranda - klein van gestalte, bijdehand en schrand - was de spil waar alles om draaide. Ze was een verstandige vrouw, behulpzaam en vriendelijk. Haar kinderen waren bijzonder op haar gesteld. Salomon leek zowel uiterlijk, als mentaal veel op haar. Ouder wordend werd dit steeds sterker.

Jacob Haim brak met de familietraditie: hij werd geen straathandelaar, maar diamantbewerker. 'Het vak', zoals veel Joodse diamantbewerders hun beroep noemden, was na het straatventen de beste keuze. Veel Joden leden een armoedig bestaan. Door hun eigen taal, het werkverbod op zaterdag en de Joodse feestdagen ontbrak het velen van hen aan alternatieve mogelijkheden. Jacob was geen echte vakman. Hierdoor werd hij werkloos wanneer de vraag naar diamantbewerders terugliep. Als dat gebeurde, scharrelde hij wat in lompen of trachtte met andere straathandel zijn gezin te onderhouden. Ook bood hij zich in andere beroepen aan. Zo deed hij dat o.a. als verpleger en stervensbegeleider. Ook las hij als 'waker' bij overledenen voor uit het boek Psalmen. Al verpauperde het gezin niet, de familie leed soms bittere armoede.

In mei 1874 verhuisde de familie naar de Joden Kerkstraat. Hier - in het hartje van de Amsterdamse Jodenbuurt - stond Salomons wieg. In dit verkrotte stadsdeel leefden veel gezinnen - merendeels van Duitse en Portugese afkomst - in kelderwoningen. De hygiënische toestand en levensomstandigheden in de sloppen was ronduit slecht. Nauwelijks voorstelbaar. De armoede ontladde zich er geregeld in ruzies. Veelal werden die door burens beslecht. In het algemeen heerste er solidariteit en bestond er een hechte lotsverbondenheid. Zo leefden de mensen, in het verleden, in een straat.

In mei 1876 verhuisde de familie naar het Weesperplein. In deze omgeving bracht Salomon zijn eerste jeugdijaren door. Salomon was niet sterk, maar wel pienter en beslist niet op zijn mondje gevallen. Dat ervoer ook de juffrouw van de Portugees-Israëlitische bewaarschool. Na een ruzie met haar liep Salomon de school uit en keerde er nimmer meer in terug. Een gebeurtenis die hij nooit zou vergeten. Salomon bezocht de openbare "armenschool". Financieel zat een Joodse onderwijzersschool er niet in. Op elfjarige leeftijd liep zijn schooltijd af. Er moest zo vlug mogelijk geld verdiend worden. Tegen de regels van de Arbeidswet in haalde zijn vader hem in 1886 op een middag gewoon van school. Niets hielp dit besluit te keren.

Leerling-diamantbewerker

De volgende dag werd Salomon leerling-diamantbewerker. Om zes uur meldde hij zich bij 'Bottenheim', de fabriek van de Amsterdamse Diamantslijperij-Maatschappij aan de Nieuwe Achtergracht. Het werk was afmattend en duurde vaak twaalf volle uren per dag. Zonder schaft. De fabriek was vuil en de omstandigheden ronduit smerig. Er was onvoldoende licht en ook was er doorlopend een oorverdovend lawaai.

In ontwikkeling

Salomon werd een bekwame diamantslijper. Evenals zijn broers en zusters bleef hij zijn ouders financieel ondersteunen. Nieuwsgierig en ambitieus als hij was, ontwikkelde De Miranda zich verder door zelfstudie. In het begin ongedisciplineerd. Eenmaal geschoold in de georganiseerde vakbeweging, vanaf dan op een meer doelmatige en systematische wijze. Salomon werd zich weldra bewust van de sociale misstanden in zijn omgeving. Dit zette hem aan tot revolutie en maatschappelijk verzet. Een persoonlijke ontwikkeling die de loop van zijn leven zou gaan bepalen.

Na 1870 zette in Amsterdam een economische groei in. De groeiende vraag naar arbeiders deed ook de behoefte aan woningen sterk toenemen. Naar de plannen van de directeur van Publieke Werken, J.Kalff, verzezen al spoedig nieuwbouwwoningen in de Pijp, de Staatsliedenbuurt, de Kinkerbuurt, de Oosterparkbuurt en de Dapperbuurt. Hoewel de ontwerpen zonder enige visie waren, was de gemeenteraad bijzonder trots op de woningbouwprojecten.

Veel diamantbewerkers uit de oude Jodenbuurt vonden er onderdak. Hoewel later gekwalificeerd als 'speculatiewoning', waren de woningen bij de oplevering een aanzienlijke verbetering. In 1884 verhuisde de familie De Miranda naar de Nieuwe Lijnbaangracht. In 1888 naar de Blasiusstraat no. 3 en twee jaar later in dezelfde straat naar no. 36.

De opkomst van de georganiseerde vakbeweging

Gedurende zijn opleiding voltrok zich in ons land de georganiseerde arbeidersbeweging. De grote internationale vraag naar geslepen diamant gaf na 1871 aan de diamanthandel en -industrie een krachtige impuls. Zowel de werkgelegenheid, als de vraag naar arbeidskrachten groeide. Behalve de hoeveelheid voorzieningen, steeg ook het aantal werklieden: van 1.500 tot 10.000 man. Toen de prijzen van de geslepen diamant op de internationale markt echter zakten, daalden ook de verdiensten. Daar was niet alleen de explosieve groei debet aan. Ook het ontbreken van een tegen de werkgevers opgewassen en goed geleide vakorganisatie liet zich gelden. Tot aan 1888 was het de diamantwerkers niet gelukt zich vakmatig te organiseren. In dat jaar leken de kansen te keren. Vanuit de Amsterdamse afdeling van de Sociaal Democratische Bond (de SDB van Dolema Nieuwenhuis) werd namelijk een nieuwe zelfstandige vakorganisatie opgericht: de Nederlandse Diamantbewerkers Vereeniging. Hoewel inventief geactiveerd door socialisten als Henri Polak, A.S. (Dolf) de Lavita, Herman Kuyper en de slijper Jos Loopuit, was ook deze organisatie geen lang leven beschoren.

In de zomer van 1894 werd in Antwerpen naar aanleiding van de wereldtentoonstelling een internationaal congres gehouden voor diamantbewerkers. De bijeenkomst leverde resoluties op over de tarieven, de arbeidsduur en het leerlingstelsel. Ook Polak en Loopuit waren, namens de Diamantbewerkers Vereeniging, op het congres aanwezig. Onder de diamantbewerkers leefde optimisme. In de tweede helft van 1894 kon namelijk weer over een loonsverhoging worden gesproken. De opgaande conjunctuur leidde tevens tot de oprichting van enige nieuwe categorale vakorganisaties, zoals die van de briljantsnijders, verstellers en briljantslijpersknechten. Uit de laatste groepering ontstond per 16 oktober 1894 de Briljantslijpersknechtenvereniging 'Streven naar Verbetering' (SNV). De christelijke initiatiefnemers van deze associatie, waarvan Salomon in 1898 voorzitter zou worden, drongen bij hun bazen en bij eigenwerk-makers aan op loonsverhoging en betere arbeidsomstandigheden.

De Grote November-Werkstaking van 1894

Toen in deze periode in Amerika de invoerrechten op geslepen diamant voortdurend stegen, werden in de VS op diverse plaatsen nieuwe fabrieken geopend. Nadat enige Amsterdamse juweliers besloten ter plaatse filialen te stichten, leek het gedaan met de Amsterdamse diamantindustrie. Dit negatieve perspectief leidde in november 1894 tot de Grote November-Werkstaking. Nadat op 5 november 1894 een aantal slijpersknechten op een fabriek van christelijke diamantbewerkers aan de Lijnbaangracht spontaan hun werk onderbraken, kwam het op 7 november onder leiding van de slijpersbaas Jan van Zutphen op deze fabriek tot een algemene staking. Die dag trokken duizenden stakers naar de Parkschoouwborg waar de charismatische Henri Polak het woord voerde. Voor hem had De Miranda de grootste bewondering. Hij was zijn grote voorbeeld. Donderdag 8 november verzamelden zich vier- à vijfduizend stakers, Joden en niet-Joden. Zonder enig incident liep de lange stoet door de stad. Al de volgende dag willigden de werkgevers hun eisen in: vaststelling van een minimum-loontarief voor de verschillende categorieën diamantbewerkers. Op zondag hervatten de Joodse werknemers, en op maandag hun christencollega's weer hun werk.

Op 18 november werd het stakingscomité ontbonden en het 'Hoofdcomité der Gezamenlijke Diamantbewerkersverenigingen' opgericht. Daarin waren bestaande categorale vakorganisaties van briljantslijpersknechten, verstellers, slijpers en het stakingscomité ondergebracht. Op deze dag in 1894 werd de vakbond van diamantbewerkers geboren, die later, nadat de interne organisatie gestalte kreeg, per 1 januari 1898 officieel de Algemeene Nederlandse Diamantbewerkers Bond (ANDB) zou gaan heten. De ANDB wenste zich niet te beperken tot de schrale belangenwereld van lonen en prijzen, maar zag het syndicale werk ook als een *beschavingsmissie*. Arbeiders moesten ontwikkeld worden, zij moesten via de Wereldbibliotheek en de Arbeiderspers vertrouwd worden gemaakt met de wereld der klassieken, dienden gewezen te worden op het feit dat Schubert en Beethoven niet de exclusieve huiscomponisten van de bourgeoisie zijn geweest.

In december 1894 werd De Miranda lid van de Briljantslijpers-knechtenvereniging SNV. Hij sloot zich aan bij een van de vier onderafdelingen: Muiderpoort en omstreken en was praktisch bij iedere vergadering aanwezig. Door zijn heldere verstand en zijn nuchtere en zakelijke aanpak, werden aan De Miranda al gauw bestuurlijke verantwoordelijkheden toevertrouwd. Op 28 januari 1896 werd hij gekozen tot vice-voorzitter van de Knechtenvereniging SNV, afdeling Muiderpoort en omstreken. Na het aftreden van S.A. Overste werd De Miranda voorzitter.

Journalistiek

Intussen was De Miranda ook begonnen zich te profileren als journalist. In Het Weekblad schreef hij ingezonden stukken. Zijn eerste bijdrage van 10 juli 1896 betrof het leerlingvraagstuk. Daarin opperde hij een aantal praktische voorstellen over deze moeilijke en gevoelige materie. De Miranda, die voor het onderwerp jarenlang belangstelling hield, won steeds meer het vertrouwen van de zeven jaar oudere Polak. Door hem werd De Miranda bij steeds meer zaken betrokken. Bovendien stimuleerde Polak De Miranda zich te scholen op gebieden waarin hij achterstand had. Zowel de bond, als zijn voorzitter waren voor De Miranda van zeer grote waarde voor zijn educatie en vorming.

Monne de Miranda na veertig jaar over Henri Polak: *'Gekleed in een eenvoudig jasje, een slap hoedje boven de schijnbaar droomerige oogen, viel hij in het niets te onderscheiden van de anderen, die opgekomen waren om naar de diamantslijperij van Boas te trekken ten einde de daar werkenden aan hun arbeidsplichten te herinneren. Zelfs moesten wij zoo nu en dan antwoorden op de vraag: "Is dat nu Henri Polak?" Slechts toen de schare optrok en het aantal niet in overeenstemming met de verwachtingen bleek te zijn, wijzigde zich de uitdrukking op het gelaat van den man die vooring, begonnen de oogen te lichten: den Henri Polak van de Bondsvergaderingen herkende iedereen'.*

De Sociaal Democratische Arbeiders Partij

Enige maanden voor de stichting van de ANBD, werd op 26 augustus van dat jaar de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) opgericht. Op 7 september 1894 werd de Amsterdamse afdeling van deze partij gevormd. Afdeling III. In deze afdeling vond de reformist De Miranda de radicale marxist David Wijnkoop tegenover zich. Beiden zouden elkaar jarenlang bestrijden, overigens zonder dat dit de persoonlijke verhoudingen schaadde. Beide mannen waren immers in feite onderdeel van een en dezelfde mispoging en er was, al het politieke gekrakeel ten spijt, met die achtergrond meer dat hen bond, dan scheidde. Uiteindelijk zouden de geschillen in 1909 leiden tot een scheuring in de SDAP en de oprichting van de Communistische Partij Nederland (CPN). Op 28 oktober 1899 werd de Amsterdamse Bestuurders Bond (ABB) opgericht. De Miranda had een groot aandeel in de voorbereidingen daarvan en werd lid van het bestuur. De bond was voor de strijd van de arbeidersbeweging van grote betekenis. Aanvankelijk waren alleen bij de ANBD aangesloten afdelingen lid van de ABB. In de loop der jaren zouden zich steeds meer Amsterdamse vakorganisaties aansluiten. Na Henri Polak werd De Miranda voorzitter.

De ABB nam inzake de volkshuisvesting het initiatief tot een onderzoek naar de levens- en woonomstandigheden van de bewoners der krotten en sloppen van Amsterdam. In 1901 verscheen van de hand van Louis M. Hermans een zeer belangrijk en fraai door Albert Hahn geïllustreerd rapport. Het zou van grote betekenis zijn voor de sanering van de hoofdstedelijke krottenwijken en de bouw van nieuwe arbeiderswoningen. Uit het rapport bleek dat de ellendige toestanden in de Jodenbuurt uit De Miranda's jeugd jaren nauwelijks veranderd waren. Het ongedierte, de besmettelijke ziekten, de hopen vuilnis in de straten - het was een onvoorstelbare toestand. De verbetering van de volkshuisvesting in Amsterdam zou in de lokale politiek van de SDAP de hoogste prioriteit krijgen.

De eerste schreden op het bestuurlijke pad

Als jonge vakbond kreeg de ANDB van meet af aan een behoorlijk aantal problemen te verwerken. Iedere dag was er wel ergens in een fabriek een conflict. In de eerste drie jaar werd ruim 70% van de geïnde contributie aan stakingsuitkeringen uitgekeerd. Voor De Miranda - die in deze periode bij veel belangrijke gebeurtenissen was betrokken - gold van meet af aan het vraagstuk van het leerlingstelsel. Op 20 augustus 1896 diende hij tijdens een vergadering van zijn eigen afdeling van de Knechtenvereniging SNV, een motie in. Daarin werd het hoofdbestuur gevraagd op korte termijn hierover met voorstellen te komen. De Miranda pleitte voor een forse verlaging van het aantal leerlingen, zowel uit sociale, als economische overwegingen. Het voorstel vond gehoor in de Bond. Een en ander werd bevestigd, nadat vanuit de Nederlandse delegatie tijdens het van 20 tot en met 22 september 1897 in Antwerpen gehouden Vijfde Internationale Congres van Diamantbewerkers praktische voorstellen rond de leerlingenproblematiek waren gelanceerd. Tijdens de jaarvergadering van 21 september 1898 kon Henri Polak de aanwezigen meedelen dat er een leerlingenregister was aangelegd. Verder had men leerlingdiploma's ingesteld, te jonge leerlingen verwijderd en circa duizend leerlingen door een oogarts laten keuren. De Miranda, die per 21 maart zelfstandig ging wonen, was voor de eerste keer als lid van de delegatie uit SNV op de jaarvergadering vertegenwoordigd. Zijn deskundigheid leverde hem ook veel 'goodwill' op. Tijdens de ledenvergadering op 31 augustus 1898 werd hij tot algemeen voorzitter gekozen. In die functie was hij met zijn vierentwintig jaar een van de jongste Bondsbestuurders en al snel een van de scherpste en intelligentste sprekers en een felle opposant.

Nadat op 11 oktober 1899 in Zuid-Afrika de Tweede Boerenoorlog uitbrak, liep de produktie van ruwe diamant hard terug. Veel Amsterdamse diamantbewerkers werden werkeloos. Hun aantal liep in begin 1900 op tot ruim 3000 man. Op initiatief van de Brijantslijpersknechten Vereeniging SNV werd een commissie uit de wereld van de diamantarbeiders aangesteld om hen financieel te kunnen ondersteunen. Een uitvoerend comité bestaande uit J. Douwes (voorzitter) en De Miranda (secretaris) werd belast met de dagelijkse gang van zaken.

De in 1895 opgerichte Amsterdamsche Juweliers Vereeniging (AJV) en de Vereeniging van Fabrikseigenaren sloten zich aan bij de ondersteuningsactie. Op 25 oktober 1900 verscheen een door De Miranda geschreven rapport, waarin de opzet en resultaten van de actie nauwkeurig werden uiteengezet. De commissie wist een groot aantal vermogende en invloedrijke lieden voor hun zaak te winnen. Ook uit de arbeiderskringen zelf werden vele offers gebracht. Op 2 januari 1900 werd voor de eerste maal aan een werkloze diamantbewerker een uitkering verstrekt. In tegenstelling tot Antwerpen, wees de gemeente Amsterdam een financiële bijdrage af. Een brief van De Miranda - d.d. 2 juni 1900 - leidde tot een subsidieaanvraag. De behandeling daarvan mondde uit in een stemming waarbij het voorstel werd verworpen. De talrijke giften konden echter de nood onder de werklozen niet lenigen en het stijgende arbeidsaanbod deed de lonen steeds verder dalen. Bovendien steeg de prijs van de grondstoffen die nodig waren bij het slijpen. Een op 6 augustus 1900 door de ANDB uitgeroepen staking verzandde door te weinig financiële middelen, waarop men gedwongen werd de actie op te heffen.

Behalve in de vakbeweging was De Miranda ook nauw betrokken bij de leiding van de SDAP, afdeling Amsterdam. Tijdens de algemene vergadering van deze afdeling op 12 november 1898 stelde Polak voor een arbeiderskiesvereniging in het kiesdistrict III op te richten. Hoewel de vergadering akkoord ging, zou het nog tot 18 januari 1899 duren alvorens het zover kwam. Op 22 maart 1900 werd De Miranda bij acclamatie tot voorzitter gekozen. De ervaringen die hij in de hierna volgende jaren in het district III opdeed, zouden de basis vormen van zijn politieke en bestuurlijke ontwikkeling.

Later bleek dat in de loop van de tijd de weerstand tegenover het socialisme in de kring van de diamantbewerkers verdween. Men verkoos de eigen sociaal-democratische vakbondsleiders boven de oude liberale politici. Zij zouden de kern gaan vormen van de actieve partijleden in de Arbeiderskiesvereniging district III en daarna in de afdeling III van de SDAP. De Miranda werd toen, naast Henri Polak, steeds meer de politieke vertegenwoordiger van de Joodse diamantarbeiders en een van de jonge lokale politici die de partij in een parlementaire, hervormingsgezinde richting zou leiden.

Journalistiek bleef De Miranda zich steeds verder ontwikkelen. Per 8 februari 1901 schreef hij onder het pseudoniem Jodocus zijn eerste van een serie artikelen, met als titel: 'Onder ons'. In 1901 zou hij bijna wekelijks een bijdrage schrijven. Daarin belichtte hij in een heldere stijl en op boeiende wijze de vele onderwerpen uit de dagelijkse praktijk van de vakbeweging. In zijn artikelen schroomde De Miranda niet ook de controversiële aangelegenheden in de Bond aan de orde te stellen.

SDAP in de gemeenteraad

Tot aan de beginjaren van de 20^e eeuw was Amsterdam een stille, enigszins slaperige havenstad met ongeveer 250.000 inwoners. Pas rond de eeuwwisseling werd de hoofdstad een levendige stad. In de jaren tachtig en negentig vestigden zich er bedrijven als de Vereenigde Blikfabrieken, Werkspoor en de Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij. Overal waren aannemers bezig met bouwen. Aan de buitenkant van de stad betrof het grote woningblokken, in de Plantage en langs het Vondelpark woningen voor de gegoede burgerij. In de stad zelf verschenen het Centraal Station, het Rijksmuseum, de Stadsschouwburg, het Concertgebouw en het Stedelijk Museum. Stuk voor stuk tot aan vandaag representatief voor de stad. Behalve de diamantindustrie, vertoonden ook de scheepvaart en de geld- en goederenhandel een aanzienlijke groei. De expansie deed zich ook in andere sectoren gelden. Zo ook in een nieuw gemeentebestuur. De gemeentelijke overheid wilde in tegenstelling tot de oude liberale politiek, actiever optreden in het maatschappelijke leven. Het initiatief hiertoe werd onder leiding van wethouder Treub aangevoerd door de radicalen. Hij nam het particuliere waterleiding-, telefoon-, gas- en trambedrijf in gemeentelijk beheer en exploitatie. Kort nadat Treub in 1896 zijn wethouderschap had ingeruild voor een hoogleraarschap, kwam de leiding echter weer in handen van de behoudende liberalen en kwam de activiteit weer in het slop.

Tot dat op 23 december Polak werd gekozen in de gemeenteraad, was de SDAP bij gemeenteraadsverkiezingen weinig gelukkig geweest. Met zijn verkiezing deden zowel de sociaaldemocratie, als het partijpolitieke element zijn intrede in de gemeenteraad. Dit bestuursorgaan versterkte daardoor het karakter van een platform voor het verkondigen van politieke overtuigingen en het houden van politieke debatten. Later, toen de fractie zich uitbreidde en figuren toetraden als Tak, Loopuit, Vliegen en later ook Wibaut, zou de aanpak van de socialistische gemeentepolitiek in de hoofdstad een voorbeeld en inspiratie worden voor socialistische raadsleden in het hele land.

Naar Frankrijk

Het jaar 1901 was een bijzonder druk jaar voor De Miranda. Behalve dat hij betrokken was bij de organisatie van de Tweede Kamerverkiezingen, de Provinciale Staten en gemeenteraden, was hij dat ook bij de voorbereidingen van de 1 mei-beweging in dit jaar. Om een niet direct duidelijke reden vertrok De Miranda begin 1902 naar Parijs. Daar vond hij een kamer bij de familie Salomon Querido aan de Avenue Parmentier. Aan de penningmeester van de ANDB schreef De Miranda op 3 februari 1902 dat het vooral de financiële motieven waren die tot zijn vertrek hadden geleid. Mogelijk kan ook de slechte verhouding met zijn vader - bij wie hij per 26 oktober 1899 weer was komen inwonen - de reden zijn geweest. Op 17 februari schreef De Miranda, die bij de firma Gebr. Münd werk vond, aan Polak dat hij zich aan de studie had gezet. Tot dan was hij hiervoor te druk.

In Parijs bestond een kleine, uit 1882 daterende vakbond. Deze ontplooidde maar weinig activiteiten en opereerde op de bekende anarchistisch-syndicalistische wijze. Aan het einde der jaren negentig waren vele diamantbewerkers uit Amsterdam en Antwerpen naar de Franse hoofdstad geëmigreerd. Toen dankzij hun invloed in 1899 in goed overleg tussen de Franse en Nederlandse vakgenoten de Chambre Syndicale des Ouvriers Diamantaires de Paris werd opgericht, zag De Miranda de komst daarvan met zorg tegemoet. De organisatie dreef maar op één persoon. Juist toen hij enige greep op de Chambre Syndicale organisatie begon te krijgen, dreigde een toename van de werkloosheid bij de firma Münd en leken alle pogingen tevergeefs te zijn geweest. De Miranda besloot voor overleg met het dagelijks bestuur van de ANDB even naar Nederland over te komen. Op 13 juli 1902 arriveerde hij in Amsterdam, waarvandaan hij na drie dagen weer terugreisde naar Parijs. Hoewel de Miranda de zaak niet opgaf, was hij toch vaak somber en pessimistisch. Toen de problemen zich op bleven stapelen nam hij zich voor uit Parijs weg te gaan. Op 22 december was het zover en vertrok De Miranda niet zonder scepsis, maar toch met het nodige optimisme weer naar Amsterdam.

Het jaar 1903

Eind januari 1903 trok De Miranda weer in bij zijn ouders in de Blasiusstraat. Nadat hij eerder de jeugdige Selly Elison had leren kennen, ontstond er in de zomermaanden een hechte relatie tussen hen. Toen zijn patroon hem door toevallige omstandigheden geen werk meer kon aanbieden, rijpte het plan om enige weken rust te nemen; althans rust van organisatiearbeid. De negen maanden hard werken maakten dit besluit noodzakelijk. In de eerste week van september 1903 vertrok De Miranda weer naar Parijs. In een brief aan het Dagelijks bestuur lichtte hij zijn keuze toe om naar Parijs te gaan. Ook nu ging hij weer wonen bij de familie Salomon Querido. Uit de brieven, die Sally en Salomon elkaar wekelijks schreven blijkt, dat De Miranda werk vond bij de firma Schaap. Hoewel De Miranda het in Parijs goed naar zijn zin had, kwam hij in oktober weer naar Amsterdam.

Terug in Parijs

Omdat hij waarschijnlijk meer kon verdienen, keerde De Miranda al in januari 1904 weer terug naar Frankrijk. Vanaf zijn vertrouwde adres bij de familie Salomon Querido schreef hij op 20 januari 1904 een brief aan de secretaris van de Bond, waarin hij zijn lidmaatschap van het federatiebestuur opzegde. Sally reisde hem op 28 februari na. Toen ze dezelfde dag om 17.40 uur in Parijs arriveerde, stond Monne haar op het perron op te wachten. Het tweetal werd door mevrouw Querido hartelijk ontfangen. Salomon en Selly bleven een half jaar in Parijs. Ze vermaakten zich goed. De stad fascineerde hen. Toen ze zich voornamen op korte termijn te trouwen, vroeg Salomon zijn aanstaande zwager om advies. Zelf nog maar kort getrouwd, wist David toch al over het huwelijk te adviseren: *'je leeft nu nog in 't "Blauwe Hinein" maar als je getrouwd bent, dan verzeker ik je, dat het wat prettig is te zitten in een goed gemeubileerd vertrek, te slapen in een goed en wekelijks verschoond bed; op je tijd je aan wat klasse-strijd en historisch materialisme, maar ook goed bereid eten te-goed-te-doen.'* Salomon en Selly namen de wijze raad van David ter harte en stelden hun huwelijksplannen voorlopig nog even uit.

Na verloop van tijd beviel het leven De Miranda in Parijs steeds minder. Gekissebis, roddel en achterklap verziekte de sfeer onder de vakgenoten. Ook om gezondheidsredenen koos De Miranda er daarom voor in augustus 1904 met Selly naar ons land terug te keren. Aan Henri Polak schreef De Miranda op 21 augustus 1904 dat hij nu voorgoed in Nederland wilde blijven. In Frankrijk had hij zijn blik aanzienlijk verruimd en zijn ervaring op zowel bestuurlijk, als organisatorisch gebied aanzienlijk vergroot. De Miranda volgde cursussen aan de Universit  Populaire 'Voltaire' in economie en maatschappijleer en kreeg Franse les aan het Institut Populaire d' Enseignement Commercial. Er was tijd geweest voor het lezen van Nederlandse en Franse literatuur, vaak ook samen met Selly, en voor zijn algemene culturele ontwikkeling werd in deze periode de basis gelegd.

Daarbij liet Salomon aan Polak weten dat het bedoeling was dat hij bij zijn zwager David Elion zou gaan werken. David Elion was de lievelingsbroer van Selly en in de ANDB een bekende figuur. David was lid van het bondsbestuur en daarbij secretaris van de in 1902 opgerichte Commissie voor het Maatschappelijk Werk. De commissie die leiding moest geven aan het cultureel-opvoedende werk van de vakorganisatie, bleek de komende jaren voor de emancipatie van de diamantbewerkers van onschatbare waarde te zijn. Daarbij was David ook een prima vakman. Tijdens het verblijf van De Miranda in Parijs was hij bij de firma Asscher tot baas benoemd.

Thuis in eigen land, huwelijk en gezin

Met de terugkeer naar eigen land rondde de toen negenentwintigjarige De Miranda een belangrijke ontwikkelingsfase in zijn leven af. Op 10 september 1904 liet hij zich inschrijven in het Amsterdamse bevolkingsregister op het huisadres van zijn ouders in de Blasiusstraat. Kort na zijn terugkeer overleed zijn vader op 1 oktober 1904 op tweeënzestigjarige leeftijd. Vele malen had hij voor anderen 'de gebeden voor de stervenden' gezegd, en nu gebeurde dit voor hem. Moeder De Miranda trok in bij haar dochter Rachel en schoonzoon, de diamantbewerker Jacob Mot. Op dit adres in de Tweede Boerhaavestraat bleven Salomon en Selly haar en andere familieleden veelvuldig ontmoeten.

De Miranda kreeg spoedig werk. De situatie in de diamantindustrie was gunstig: de aanvoer van ruwe diamant steeg, technische verbeteringen deden hun intrede en de handel ging een tijdperk van bloei tegemoet. Sinds de 'Kaapse Tijd' kende het bedrijf niet zo'n gunstige ontwikkeling. Salomon kreeg al spoedig weer een bestuursfunctie binnen de ANDB. Zijn rol binnen de organisatie werd duidelijk toen hij met een delegatie deelnam aan het diamantbewerkercongres, dat op 22 mei 1905 in Parijs in de Bourse du Travail werd gehouden. Tijdens de conferentie hield hij zich in het bijzonder bezig met de problemen rond het leerlingenvraagstuk.

Het huwelijk

Na afloop van het congres haastte De Miranda zich naar huis. Enkele dagen later, op woensdag 31 mei 1905, trad hij op het Amsterdamse stadhuis in het huwelijk met Selly Elion. Op zondag 4 juni 1905 werd de Joodse huwelijksvoltrekking, de choepa, verricht door opperrabijn Palache. Alleen onder die voorwaarde had vader Elion toestemming gegeven voor het huwelijk van zijn minderjarige dochter. Het bruiloftsfeest werd gevierd in de Blasiusstraat. Salomon was erg gesteld op zijn schoonvader, een aardige en rustige man. Selly ging voor een al eerder besproken vakantie naar Hilversum. Uit de briefwisseling met Salomon bleek haar labiele gezondheid. Ze was zwanger, misselijk, erg vermoeid en had veel hoofdpijn. Salomon, die tussendoor druk op zoek was naar een woning, bezocht haar iedere week. Selly, die langzaam herstelde, keerde begin augustus weer terug in Amsterdam. Vanaf 26 augustus 1905 stond het echtpaar ingeschreven op het adres Andreas Bonnstraat nr 25-l. Vlakbij familie en kennissen, en in een straat die voor het overgrote deel werd bewoond door Joodse gezinnen. Op 24 december 1905 beviel Selly van haar eerste kind. Ze noemden hun zoon Jacobus, traditioneel naar zijn in 1904 overleden grootvader.

Vreugde en leed in de Bond

De Miranda bemoeide zich met zowel partijpolitieke, als vakbondszaken. Na zijn verkiezing in oktober 1904 tot lid van het Bondsbestuur en de reorganisatie van 1906, was De Miranda weer actief betrokken bij de leiding van het vakbondswerk. Na een stabilisatie in de werkgelegenheid, gingen de lonen in januari 1907 hier en daar weer omlaag. Een veeg teken, dat bevestigd werd toen in mei 1907 ruim 1700 bondsleden werkloos waren. In 1907 werd het twaalfeneenhalfjarig bestaan van de organisatie gevierd. Een lichte opleving van de werkgelegenheid gaf dit festijn wat extra kleur. Tijdens een feestelijke bijeenkomst op 20 mei 1907 in de prachtig met bloemen versierde zaal van het Paleis voor Volksvlijt aan het Frederiksplein voerde De Miranda voor ruim 2500 actieve bondsmedewerkers het woord. Dat zegt alles over zijn kwaliteit als spreker, de positie die hij in de Bond bekleedde én het vertrouwen dat hij bij de leden genoot. Namens het comité bood hij een in gips vervaardigd model van een zandstenen fries aan. Het kunstwerk, ontworpen door de beeldhouwer Lambertus Zijl, verbeeldt twee arbeiders die elkaar de hand reiken, met de spreuk: 'Eén van wil en één van daad.'

Naar het congres in Saint-Claude

Kort na het jubileumfeest werden voorbereidingen getroffen voor het Tweede Internationale Congres van Diamantbewerkers, dat dit jaar in Saint-Claude in de Franse Jura zou plaatsvinden. Evenals in 1905 op het internationaal congres te Parijs behoorde De Miranda tot de Nederlandse delegatie, die geleid werd door Henri Polak. Op vrijdag 28 juni werd het congres gesloten. De deelnemers waren tevreden. De discussies waren verhelderend geweest. Er werd een algemene richtlijn opgesteld voor het uitroepen van stakingen en de financiering ervan door het Wereldverbond van Diamantbewerkers. Zondagavond was hij, samen met zijn mededelegatieleden, terug in Amsterdam.

Terug in Amsterdam

Op 24 augustus 1907 baarde Selly haar tweede kind. Het meisje werd Flora genoemd. Nadat De Miranda uit Genève was teruggekeerd, werden de diamantbewerkers weer geconfronteerd met zeer ernstige werkgelegenheidsproblemen. In december 1907 was ongeveer de helft van het ledental van de ANDB zonder werk! De invoering van een werkloosheidsverzekering was dringend noodzakelijk. In de vergadering van 23 november 1908 werd op voorstel van De Miranda een permanent crisisfonds in het leven geroepen. Het fonds dat gefinancierd werd uit een extra contributie van 10 cent per week, trad op 1 mei 1909 in werking. De ANDB was hiermee de eerste vakorganisatie in Nederland die een fonds voor werkloosheidsuitkeringen had gevormd.

In juli 1908 verhuisde het gezin naar Bussum. Het gezin van Selly's broer David woonde daar al vanaf mei van dat jaar. Mogelijk dat de slechte toestand in de diamantindustrie dat jaar de reden was voor De Miranda om uit Amsterdam weg te trekken. In augustus 1908 bracht Selly haar derde kind, Abraham, ter wereld. Toen in oktober 1909 de situatie verbeterde, besloot De Miranda weer naar Amsterdam terug te gaan. Daar nam de familie haar intrek op het adres Domselaerstraat l-hs – het Muiderpoortkwartier, in de SDAP afdeling-III. Vanaf dat moment was De Miranda ook weer actief binnen deze afdeling. De opleving in de diamantindustrie was voor de ANDB en de Amsterdamse Juweliersvereniging reden om diverse zaken goed te regelen. De overeenstemming betrof het aantal leerlingen en een loonsverhoging van 10%. Terwijl deze overeenkomst tussen de ANDB en de AJV reden was om die tijdens de herdenking van het vijftienjarig bestaan van de Bond op 18 november 1909 feestelijk te vieren, leidden twisten binnen de SDAP in datzelfde jaar tot een scheuring in die partij. Zuivere privé- én partijsaangelegenheden zetten personen en belangen tegen elkaar op en waren uiteindelijk debet aan de gebeurtenissen. De Miranda speelde als afdelingsvoorzitter een belangrijke rol in dit conflict. Hij behoorde tot de reformistische

richting in de partij en zijn debatten met de radicale marxist D.J. Wijnkoop zouden in de historie van de SDAP een blijvende bekendheid genieten.

De gunstige ontwikkeling in de diamantindustrie zette ook in 1910 verder door. De ANDB, die in deze tijd ongeveer 9000 leden telde, had in de periode van 1909 tot 1911 gemiddeld slechts vijf werklozen per week! Na ampele bespreking besloot de Bondsraadsvergadering tot invoering van een 'vakantieweek'. Dit wilde zeggen dat werklieden mochten verzuimen, met inhouding van loon. De diamantbewerker bereikten al in 1911 een achturige werkdag. 'Een vastgestelde maximum werktijd en een vakantie voor mensen die dat nooit gekend hadden, behoren tot de grote positieve verworvenheden van de generatie van vóór 1914. Joden met hun oude ideeën omtrent sociale rechtvaardigheid streeden in de voorste rijen voor verbetering. De ouderen herinnerden zich nog dat zij in de fabrieken twaalf tot vijftien uur per dag hadden gewerkt en in de toen nog veel voorkomende huisindustrie in het diamantvak nog veel langer. En dat het hele jaar door zonder een dag vakantie, behalve de voortdurend voorkomende tijden van werkloosheid, waarin op geen cent uitkering viel te rekenen en kleren en meubels uit betere tijden naar de lommerd werden gebracht. De vakantieweek van de diamantbewerker werd een begrip.

Behalve dat De Miranda in deze periode weer begon met het schrijven van artikelen in het *Weekblad*, had hij het ook druk met de Bond. Bij verkiezingen van de Bondsraad in juni 1910 verkreeg De Miranda 684 van de 827 uitgebrachte stemmen. Op de jaarvergadering in juli hield De Miranda een vurig pleidooi voor een regeling van de rechtspositie van bezoldigde bestuurders. Hoewel de vergadering de voorstellen accepteerde, verzetten de leden zich ertegen. Het belangrijkste deel van de voorstellen (de pensioenregeling) werd bij referendum verworpen met niet minder dan 6105 tegen 569 stemmen. Het zou nog vijf jaar duren alvorens de regeling er kwam.

Gemeenteraadslid

Na daarvoor te zijn gekozen, werd De Miranda op 5 september 1911 geïnstalleerd als gemeenteraadslid van Amsterdam. Hij vond gauw zijn weg in de raad en viel op door zijn zakelijke aanpak, zijn gevatheid en vrijmoedigheid. De Miranda - die veel voldoening vond in het gemeenteraadswerk - kon met zijn slimheid sommige raadsleden bijzonder irriteren. Het werk leidde hem ook af van de problemen in zijn gezin. Op zijn zesendertigste verjaardag verbleef hij in Frankfurt. Daar nam hij deel aan een conferentie van organisaties van diamantbewerkeren. Het centrale thema was het vraagstuk van het leerlingensysteem. Kort na zijn reis naar Frankfurt verhuisde De Miranda met zijn gezin naar de Pretoriusstraat in de Transvaalbuurt. Deze buurt zou in de komende jaren een bij uitstek Joodse wijk worden, waarin veel diamantbewerkeren een woning kregen toegewezen. Op 27 augustus 1912 werd Marianne geboren. Het vierde kind van de toen zesentwintigjarige Selly. Het meisje bleek zwaar geestelijk gehandicapt en zou daardoor een zware druk op het gezin leggen. Janny, zoals ze genoemd werd, moest later in een inrichting worden opgenomen. Selly leed veel onder het verdriet over Janny en zou almaar meer gebukt gaan onder de zorgen en de opvoeding van de kinderen.

In april 1914 verhuisde het gezin naar woning no 71 III in dezelfde straat. Twee weken na de verhuizing vertrok Selly, samen met Jenny, naar haar broer David in Bussum. Daar wilde ze tot rust komen en even verlost zijn van de huishoudelijke besommeringen. Salomon - die zich erg ongerust maakte over haar kwakkelende gezondheid - schreef haar regelmatig brieven.

Wethouder van Amsterdam

In 1919 werd De Miranda gekozen tot wethouder, een functie die hij met twee korte onderbrekingen tot september 1939 zou behouden. Als wethouder beheerde hij de portefeuilles van Levensmiddelenvoorziening, Was- Bad- en Zweminrichtingen, Volkshuisvesting en Publieke Werken. Vaak vond hij de voorzitter van de katholieke fractie C.P.M. Romme tegenover zich, die zich verzetten tegen de grote invloed van de sociaal-democraten in de gemeenteraad en de partijpolitieke bevoegdheid van vele socialistische raadsleden. Met Wijnkoop, nu als aanvoerder van de communistische oppositie, voerde De Miranda opnieuw felle debatten, in het bijzonder over de volkshuisvestingspolitiek. Kritiek ondervond hij in de gemeenteraad van confessionele en liberale zijde op zijn levensmiddelenbeleid, dat in de jaren twintig de kern van de sociaal-democratische gemeentepolitiek was. In het bijzonder het voorstel van De Miranda tot invoering van een doelmatigere melkdistributie in de hoofdstad bracht de gemoederen in hevige beroering. Op het gebied van de levensmiddelen distributie zal zijn naam verbonden blijven aan de Centrale Markthallen, die mede door zijn initiatief en bestuurskracht tot stand zijn gekomen. Tijdens de bestuursperiode van De Miranda kwamen de grote woningcomplexen in Amsterdam-Zuid en -West tot stand en werd Amsterdam 'het Mekka van de volkshuisvesting' genoemd. Onder leiding van De Miranda werd vanaf 1929 begonnen met de sanering van de eeuwenoude krotten in de binnenstad. Het werd een operatie die, met onderbrekingen, tot in de jaren tachtig zou voortduren. Aan de Lastageweg en de Montelbaanstraat werden de krotten neergehaald en vervangen door nieuwe woonblokken. Kort daarop werden ook de Uilenburgstraat en de stegen daarachter vervangen door de Nieuwe Uilenburgstraat. In de architectuur vierde de Amsterdamse School hoogtij en de hoofdstad kreeg internationale bekendheid op het terrein van de woningbouw. De bouw van een aantal bad- en zweminrichtingen maakte Monne de Miranda populair. Het bekende Amstelparkbad zou later naar hem worden genoemd. Van grote betekenis voor de uitvoering van zijn beleid was de samenwerking in het college van Burgemeester en Wethouders met F.M. Wibaut, die tot 1931 de portefeuille Gemeentefinanciën beheerde. In de jaren dertig heeft De Miranda zich bijzonder ingezet voor een groots opgezette werkgelegenheidspolitiek in Amsterdam. Geïnspireerd door het 'Plan van de Arbeid van de Belgische socialist Hendrik de Man' ontwierp hij een dergelijk plan voor de gemeente Amsterdam, dat uitgangspunt werd voor de door de gemeente te voeren werkgelegenheidspolitiek. Belangrijke werken in de voorbereiding en totstandkoming waarvan De Miranda een groot aandeel heeft gehad, waren het ophogen van de spoorbanen in Amsterdam-Oost en de bouw van twee nieuwe stations aan deze dijken, de aanleg van het Amsterdamse Bos - waarvoor ten behoeve van een tentoonstelling van het 'Bosch-plan' de kunstenaar Henk Henriët in 1934 nog een affiche tekende - en de voorbereiding van een nieuwe tunnel onder het IJ. In talrijke publicaties in het tijdschrift De Gemeente en het dagblad Het Volk heeft hij zijn gedachten over de sociaal-democratische gemeentepolitiek uitgedragen. In De Socialistische Gids schreef hij over vraagstukken van socialistische levensmiddelenpolitiek.

Zorgen om Selly

Op 22 augustus 1920 kreeg Selly voor de laatste keer een kind. Een dochter die Hanne Cato heette en Hannie werd genoemd. De gezondheidstoestand van de dan vierendertigjarige Selly werd steeds zorgelijker. Kort na de bevalling vertrok de sterk verzwakte Selly voor enige weken naar een pension in Bergen (N.H.) Na thuiskomst ging ze steeds meer gebukt onder de huishoudelijke zorgen en haar verdriet om Marianne. Ondanks de hulp van een dienstmeisje en haar inmiddels veertienjarige dochter Flora, was Selly nauwelijks in staat om iets te doen. Selly was geregeld depressief en vaak van bitterheid vervuld. Ze had het onmogelijk zwaar en leed intens. Hannie werd al gauw bij haar broer David en diens vrouw in Bussum werd ondergebracht. De Miranda was een grote steun voor zijn vrouw en hij gaf hun kinderen veel aandacht.

Rustperiode in Gelderland

Een crisis in het college, enerverende raadsdebatten en zijn moeilijke privé-omstandigheden leidden ertoe, dat De Miranda in de zomer van 1921 enige weken rust zocht in Gelderland. Het politieke bedrijf had hem harder aangepakt dan hij aanvankelijk had gedacht. Vanuit het pension Klein Stockenhoff te Beek bij Nijmegen schreef hij om de dag een brief naar Selly. Hij beschouwde zichzelf als een patiënt, die moest zorgen zo spoedig mogelijk weer de oude te worden. De Miranda maakte elke dag lange wandelingen, onder andere naar de Heilig Land Stichting. Toen na een periode van slapeloosheid zijn gezonde nachtrust weer terugkeerde, beantwoordde hij vanaf dan ook de door Sally toegestuurde correspondentie van zijn politieke vrienden. Omdat Selly erg opzag tegen de reis en niet wist hoe zij de kinderen moest onderbrengen, zag ze het niet zitten om De Miranda te bezoeken. Wel schreef ze hem regelmatig brieven. Uit hun correspondentie blijkt hun goede verstandhouding. Salomon herstelde snel. Op 4 juni schreef De Miranda aan Sally te hopen over enige dagen weer thuis te zijn. Zijn gedachten waren weer volop bij de gemeentepolitiek. Direct na zijn terugkeer uit Beek, eiste het wethouderschap De Miranda weer volledig op.

Het overlijden van Selly

Toen De Miranda op uitnodiging van het IVV een reis naar Rusland ondernam en hij via Berlijn daarnaar onderweg ging, begeleidde Selly hem naar Berlijn. Ze wilde daar een korte vakantie doorbrengen. Het mocht niet baten. Na thuiskomst ging haar gezondheid hard achteruit. In de hoop dat een bootreisje haar goed zou doen, ging Salomon een paar dagen met Selly naar Engeland. Ook dat mocht niet helpen. Haar toestand verergerde zienderogen. Iedereen leefde met Selly en haar gezin mee. Na maanden lang lijden overleed ze op 14 februari 1923 aan maagkanker. Zevenendertig jaar oud. Selly werd begraven op de oude Portugees-Joodse begraafplaats in Ouderkerk. Naast dat van haar werd een grafuimte gereserveerd op naam van 'S.R. de Miranda, wethouder van Amsterdam'. Zij en Monne waren zeventien jaar getrouwd geweest.

De weduwnaar

Hoewel De Miranda na het overlijden van Sally veel hulp kreeg van familie, ontstonden er na enige tijd toch grote moeilijkheden. Het bleek nodig de tweeënehalfjarige Hannie bij de Elions in Bussum onder te brengen. Verschillende dames hielpen het gezin in de huishouding, maar waren al na korte tijd weer vertrokken. Flora nam op zestienjarige leeftijd de verantwoording voor het huishouden en de zorg voor haar zusje Janny op zich. De Miranda was druk bezet en daardoor veel van huis. Ondanks dat De Miranda zoveel mogelijk tijd vrijmaakte voor zijn kinderen, liet het gezinsleven in die periode toch veel te wensen over.

Kennismaking met Wilhelmina Timmerman

De meeste zorg van De Miranda gold de opvoeding en de verzorging van Janny. Sinds enige tijd zat zij op een school voor buitengewoon onderwijs aan de Plantage Muidergracht. In 1924 bracht De Miranda Janny iedere morgen zelf naar school. Op een dag maakte hij kennis met de door iedereen gewaardeerde onderwijzeres juffrouw Wilhelmina T. Timmerman. Zij spraken regelmatig met elkaar over de leer- en opvoedingsproblemen van Janny. De Miranda kreeg voor de knappe blonde rijzige vrouw, goed en modieus gekleed, een meer dan gewone belangstelling. Vlak voor de zomervakantie in 1924 schreef hij aan haar een brief waarin hij haar vroeg hem een keer te willen ontvangen.

De ontmoeting kwam er. Beiden vonden het prettig en wilden elkaar, zonder daar verder ruchtbaarheid aan te geven, beter leren kennen. Wilhelmina Timmerman was bijna zeventien jaar jonger dan De Miranda, een krachtige persoonlijkheid, intelligent en ontwikkeld. Ze had belangstelling voor literatuur en toneel en kon uitstekend omgaan met de kinderen van haar school.

Spoedig begonnen beiden aan elkaar te schrijven. De Miranda schreef haar veel over zijn gezin en ook over zijn werk. Toen het Wilhelmina duidelijk werd dat hij verliefd op haar was, werd zij wat huiverig en hield zij De Miranda wat op afstand. Ze leidde een onafhankelijk bestaan en wenste haar werk als onderwijzeres niet op te geven voor een huwelijk. Wilhelmina was zakelijk en rationeel ingesteld en zich terdege bewust van de huiselijke lasten die golden in het gezin van De Miranda. Waarschijnlijk zal zij ook zijn Joodse afkomst in haar overwegingen meegenomen hebben. Voor De Miranda was ze een grote steun en inspiratiebron voor zijn werk. Het zou nog enige tijd duren voordat Wilhelmina een definitieve beslissing nam. Uiteindelijk kwam het zo ver in 1925.

De Miranda's tweede huwelijk

Op zaterdag 10 april 1925 werd om 10 uur 's morgens in het Stadhuis in de trouwzaal tweede klasse hun huwelijk voltrokken. Nog dezelfde dag vertrok het bruidspaar naar Parijs, waar het jonge echtpaar genoot van de prachtige stad en hun huwelijksreis. Na twee weken keerden ze weer terug naar Amsterdam.

Wilhelmina bleef gewoon werken als onderwijzeres. Daar zij over een huishoudelijke hulp beschikte, nam zij Janny iedere dag mee naar school. Aan haar loopbaan kwam een einde toen de gemeenteraad haar op 15 juni 1931 eervol ontslag verleende als onderwijzeres op School VII voor Buitengewoon Onderwijs. Hannie, die na de dood van haar moeder bij haar oom en tante in Bussum woonde, keerde naar Amsterdam terug. In het begin was de verhouding tussen de kinderen van De Miranda en hun stiefmoeder redelijk goed. Na enige tijd werd de relatie echter afstandelijker en terughoudender. Dit zou in de loop der jaren toenemen. Vooral tussen Wilhelmina en de oudste dochter Flora waren er regelmatig spanningen. Het uiteenvallen van het gezin ging De Miranda aan het hart, juist omdat hij zich na de dood van

zijn vrouw had ingespannen om de bestaande band te handhaven en de goede sfeer in het gezin te bewaren. Hij trok het zich bovendien zeer aan, dat Janny na enige jaren moest worden opgenomen in een inrichting. Vanaf januari 1929 verbleef zij in het Apeldoornsche Bosch, een Joodse instelling voor geesteszieken. Later werd zij verpleegd in een katholieke inrichting in Udenhout, tot zij eind 1933 werd opgenomen in het Provinciaal Ziekenhuis te Santpoort.

Ook de contacten met zijn familie en Joodse vrienden werden geleidelijk minder. De oorzaken hiervan moeten zeker niet alleen worden gezocht in het 'gemengde' huwelijk. Een dergelijke verbintenis stuitte indertijd niet alleen in orthodox-Joodse kring, maar toch ook vaak nog in niet-godsdienstige Joodse milieus op weerstand. Ook het karakter en de persoonlijkheid van De Miranda's tweede echtgenote moeten een rol hebben gespeeld. Dit zal voor De Miranda ongetwijfeld teleurstellend zijn geweest, maar met een aantal van deze consequenties van zijn tweede huwelijk zal hij zeker rekening hebben gehouden. De voorspoedige geboorte van een dochter, Mona Hendrina, op 8 februari 1927, en een jaar daarop van een zoon, Heine Andries, op 19 december 1928, werden met grote vreugde begroet. In het bijzonder het meisje, naar hem Mona genoemd, was zijn oogappel. De beide kinderen waren zeer op hun vader en moeder gesteld en zouden later met genegenheid aan beiden terugdenken. Zoals verder zal blijken, heeft De Miranda van zijn vrouw, in moeilijke omstandigheden, veel steun ondervonden.

Anti-Joodse campagne

Dat De Miranda al op jeugdige leeftijd had gebroken met de Joodse godsdienst en geheel in de Nederlandse samenleving was geïntegreerd, werd nog eens versterkt door zijn (tweede) huwelijk met een niet-Joodse vrouw. Desondanks werd hij bij de opkomst van het nationaal-socialisme in de jaren dertig vele malen op brutale wijze met zijn Joodse afkomst geconfronteerd.

Vanaf 1933 kreeg het naziregime Duitsland steeds meer in haar macht. De Duitse overheid bepaalde dat alleen ariërs de overheid mochten dienen en verbood in september 1935 huwelijken tussen Duitsbloedigen en Joden. Vanaf midden april 1933 bepaalde de Duitse overheid wie geen ariër was en in november van dat jaar wie Jood was. Daarna nam ze vele maatregelen die Joden troffen. Een en ander had ook zeer dramatische gevolgen voor ons land. Een groot aantal mannen, vrouwen en kinderen dat uit nazi-Duitsland moest vluchten, deed een beroep op de omliggende landen om daar te worden toegelaten. Onze regering voerde een restrictief toelatingsbeleid. De publicatie van D. Houwaart over het kamp Westerbork geeft een indruk van de ellende die vele Joodse vluchtelingen vanaf 1933 hebben meegemaakt. Op 21 maart 1933 werd op initiatief van prof. dr. D. Cohen een Comité voor Bijzondere Joodse Belangen opgericht, dat zich bezighield met de opvang van de vluchtelingen. Aangezien het centrum van de activiteiten in Amsterdam was gelegen, werd hier, onder verantwoordelijkheid van het Algemeen Comité, een Amsterdams Vluchtelingencomité opgericht, dat een eigen bureau kreeg en onder voorzitterschap van Cohen de meeste activiteiten ontwikkelde. Het Amsterdams comité vormde ook de eigenlijke schakel tussen de Nederlandse overheid en de Joodse instanties in het buitenland. Hoewel De Miranda niet in naam aan deze organisatie was verbonden heeft hij persoonlijk Joodse vluchtelingen, via vrienden en relaties, aan werk en onderdak geholpen.

Een vraag die telt, is wat men wist en kon weten in Nederland over het nationaal-socialisme in Duitsland en de gestage ontrecting van eerst de politieke tegenstanders en toen de Joden. Het belangrijkste medium naast de radio gold indertijd de dagbladders. De krant werd in de jaren dertig enorm veel gelezen. Veel dagbladen brachten zowel een ochtend-, als avondeditie uit. Hoewel nauwelijks is na te gaan hoe de doorsnee van het volk feitelijk reageerde op de berichtgeving, is duidelijk dat iedere niet-analfabeet op de hoogte kon zijn. Niet alleen na het aan de macht komen van Hitler in 1933, maar de hele jaren twintig door heeft de Nederlandse dagbladders, met name de belangrijkste kranten van de politieke zuilen, correspondenten in Berlijn in stelling gebracht. Uit de vele verschillende publicaties, waarover Nanda van der Zee in haar boek 'Om erger te voorkomen' melding maakt, zowel in de algemene, als in de Joodse pers, valt op te maken dat Nederland uitvoerig op de hoogte is gehouden van de situatie van de Joden in Duitsland. In de jaren dertig werd er geen ruimte gelaten voor de verontschuldiging dat men niet 'kon weten'. De constante stroom aan zeer professionele, gedetailleerde, ethische beschouwingen, de vaak zeer professionele en heldere analyses en de feitelijke rapportage gaven de Nederlandse krantenlezer een goede indruk wat er in Duitsland omging. Kortom, hiermee wordt het beeld van een totale onwetendheid aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog tenietgedaan.

Professor Mozes Heiman (Max) Gans, zoon van de vooroorlogse directeur van de Joodsche Invalide (de vereniging werd in 1911 opgericht om invalide en oudere Joden in een Joodse omgeving zorg te bieden) en auteur van het Memorbok, schrijft daarin: Nederland heeft, in vergelijking met andere landen, geen slecht figuur geslagen bij de toelating en behandeling van vluchtelingen, maar het blijft relatief. Voor hoge jubeltonen en lyrische dankbaarheid is geen reden. Vóór 1940 heeft een groot deel van het Nederlandse volk maar weinig begrepen van het demonische van het nationaal-socialisme. Nog in 1939 ging de Nederlandse minister-president De Geer met vakantie naar Duitsland. Wie kan het de gewone stervelingen dan kwalijk nemen, dat ook zij zich hun tochtje langs de Rijn niet lieten ontnemen en dat zij onder de slogan dat sport en 'politiek' gescheiden moesten worden gehouden, de Olympische spelen te Berlijn bezochten.'

Geen boek had zo'n grote invloed op de ontwikkeling van het nationaal-socialisme en het Derde Rijk als Mein Kampf. Het eerste deel van Mein Kampf, dat aanvankelijk de titel had 'Vierenhalf jaar strijd tegen leugens, domheid en lafheid', en dat door Max Amann werd omgedoopt tot Mein Kampf, verscheen bij Franz Eher op 18 juli 1925. Op 11 december 1926 verscheen het tweede deel. De verkoop maakte Hitler rijk. In 1933 gaf hij aan de belasting een inkomen op van 1.2 miljoen Rijksmark op. Het boek werd in 16 talen vertaald en uitgegeven.

In 1932 werd in de Standaard, het blad van de Anti Revolutionaire Partij, Hitlers 'Mein Kampf' door Dr Johannes Alexander Nederbragt als volgt gerecenseerd: 'Een boek van betekenis, een vaak zeer diepgaand boek, hier en daar ook een mooi boek (...) in rein menselijke beoordeling kan ik eventueel heel ver met Hitler accoord gaan.' Behalve dat in de Standaard 'Mein Kampf' door Dr Nederbragt werd aangehaald, deed hij dat in 1932 eveneens in de november/decemberuitgaven van het tijdschrift Antirevolutionaire Staatkunde, het maandelijks orgaan van de Dr. Abraham Kuypersstichting. Daarin belichtte Dr J.A. Nederbragt in twee zeer uitvoerige artikelen het fenomeen Hitler onder de titel

"Hitler, de Duitser, als denker". Dus kort voordat Hitler in januari 1933 aan de macht werd gebracht. Behalve dat Dr Nederbragt de stelling van Hitler in diens boek - de kracht van het geschreven en gesproken woord - tegenover elkaar afwoog, gaf hij ook zijn algemene indruk van het boekwerk. "Mein Kampf", aldus Dr Nederbregt, is een boek van betekenis, een vaak zeer diepgaand boek, hier en daar ook een mooi boek - de bladzijden over de Duitse revolutie van 1918 zijn aangrijpend - en bovendien een boek, dat de inzichten daarin zeer verhelderend zijn, vooral ook in dien zin, dat het voor den Christen luce clarius (latijn: zonneklaar) wordt, waarom hij ver van Hitler moet afstaan."

Ben van Kaam heeft beschreven hoe juist deze kring van streng gereformeerde christenen in de oorlog revolutioneerde tot felle bestrijders van het Hitlerisme. Nadat Nederbragt in de tweede helft van 1946 het voorzitterschap van het UNRRA Port of Trieste Committee vervuld had, werd hij benoemd tot consul-generaal te Jeruzalem, een toen, bij het naderende vertrek van de Britten uit Palestina, vrij belangrijke post. Bij KB werd hij per 15 februari 1950, benoemd tot de eerste Nederlandse gezant in Israël, met als standplaats Jeruzalem. Kort na de ondertekening van luchtvaart- en handelsverdragen daar op 23 oktober keerde hij naar Nederland terug. Het zij zoals het is: 'Geloofd zij de Eeuwige die de tijden verandert'. En soms ook de mensen.

Een andere recensie kwam van de Nieuwe Rotterdamse Courant die in 1933 vooral de relatie legde tussen de antisemitische maatregelen in Duitsland en Hitlers opvattingen in Mein Kampf. Een buitenlandcommentator van het socialistische blad Het Volk voorspelde in 1933 onder verwijzing naar Mein Kampf dat geen eed van dit 'nieuwe Rijk der Duisternis' van waarde zal blijken. Vanaf 1933 citeerde Het Volk meer dan eens uit het bruine evangelie en andere nazi-propagandageschriften en leverde hier gepast commentaar op. Mein Kampf was geen bluf, waarschuwde de krant. Daar kwam ook De Maasbode achter toen die in 1937 ervan melding maakte dat Hitler de plannen uit zijn boek aan het uitvoeren was. Toch vond de correspondent van dit katholieke dagblad dat er 'prachtige dingen' in Mein Kampf stonden en in 1936 zag hij het Derde Rijk nog als een 'fascinerende proefneming'. Ook het Nieuwsblad voor den boekhandel hield nauwlettend de ontwikkelingen rond het boek in de gaten. Vanaf 1933 berichtte het vakorgaan-regelmatig over oplagecijfers, vertalingen en andere wederwaardigheden rond Mein Kampf.

De Duitse immigrant Fritz Bernstein, redacteur van De Joodsche Wachter, wiens stukken in 1933 al opvallen, schreef over Mein Kampf: 'Men vindt het in het algemeen geen indrukwekkende prestatie. Een politiek geschrift van groot formaat kan men het inderdaad bezwaarlijk noemen. Ook wat Hitler in dit boek over de Joden en het antisemitisme zegt, munt niet uit door diepte of oorspronkelijkheid. Voor wie niet bij voorbaat overtuigd is, zal het niet veel overtuigingskracht bezitten. Maar het ongeluk wil, dat er op dit punt maar weinigen overtuigd behoeven te worden. Hitler spreekt alleen uit, wat reeds voordien de grote massa als juist heeft aanvaard. Vooral echter blijkt uit het geschrift, dat hij het met zijn antisemitisme diep ernstig meent'. [...] Hitler geloofde met alle kracht aan de verderfelijke invloed der Joden in de wereld.

In ons land lag de Nederlandse vertaling op 6 december 1939 in de boekhandels. Het boek, uitgegeven bij De Amsterdamsche Keurkamer, sloeg in als een bom! Op de dag van verschijnen was de eerste druk met een oplage van 3000 exemplaren geheel uitverkocht. Nog dezelfde maand werd een tweede druk van 7000 stuks aangemaakt en voor mei 1940 was ook deze reeks over de toonbank heengegaan. De Nederlandse uitgave van Hitlers boek zou in totaal zes maal gedrukt worden en een gezamenlijke oplage bereiken van 110.000 stuks. In de pers bleef het opvallend stil rond de vertaling van het geruchtmakende boek. Het katholieke dagblad De Tijd zag het werk niet over het hoofd. In een recensie van 13 december 1939 noemde Jop Pollmann Barends vertaling onbetrouwbaar: 'Deze vertaling echter suggereert wat er niet staat en laat wat er wel staat weg', concludeerde hij. [...] Het vrij-socialistische weekblad De Arbeider ging meer in op inhoud en betekenis van het boek: 'Hitler is nu hoofd van een bevriende staat en als ik nu zou schrijven en mijn tegenstanders zou noemen zoals in het boek Hitler gedaan heeft, dan zou ik hier aan de justitie worden overgeleverd. [...] Is Hitler een diepe denker, een filosoof, een schepper van nieuwe gedachten? Neen, een realist, een man van het ogenblik. [...] En brengt Hitler iets nieuws? Hij zegt: "een nieuwe wereldbeschouwing". Het "ras", de wil van het natuurlijke ras, waarvoor de voorzienigheid de Duitser heeft uitverkoren om dit over heel de wereld in orde te maken. En ze zijn in Duitsland werkelijk op hun manier aan 't "raszuiveren" gegaan, maar wie de geschiedenis kent, weet dat het ras zeer onzuiver is. 'Het is noodzakelijk dat elke Nederlandsche arbeider kennis neemt van Mijn Kamp, het werk van den groten arbeider Adolf Hitler', luidde een advertentie in Volk en Vaderland in 1941.

Toen op 2 juli 1933 bij stemming werd besloten tot mindering van de lonen, weigerden in tegenstelling tot de vier overige leden, de drie sociaal-democratische wethouders Henri Polak, E.M. Boekman en De Miranda zich daarbij neer te leggen. Nadat zij hun op 5 september 1933 gedateerde ontslagbrieven hadden ingediend, kwam er van diverse kanten onvervalste kritiek. Er zouden in het laatste college van B en W wel erg veel Joden zitting hebben gehad en het was dus goed dat hier nu een einde aan was gekomen. Begin 1933 hadden de katholieke gedeputeerde uit de provincie Noord-Holland J. Bomans en de redactie van De Telegraaf laten weten dat zij de aanwezigheid van vier Joden in het Amsterdamse college van B en W 'ontactisch' vonden. Waar je dergelijke geluiden ook mee af doet, ze duiden op een onderstroom van een latent en potentieel gevaar, wat zich antisemitisme laat noemen en waar De Miranda in de komende jaren steeds meer te maken mee zou krijgen.

De Jordaanoproer

Nadat in september 1933 de drie socialistische wethouders uit het college waren gestapt, heerste twee jaar lang, tot de verkiezingen van 1935, een 'burgerlijk' bestuur over de stad. Hun enige motto gold bezuinigen. Op 1 juli 1934 werd, op bevel van de regering-Colijn, de steunverlaging ingevoerd. Een gezin van negen personen kreeg vanaf dan in plaats van zestien nog maar veertien gulden. Een paar dagen later, op een broeierige woensdagavond in juli, brak in de Jordaan een volksoptocht uit. Na een bijeenkomst van het communistische Werklozen Strijd Comité ontstonden er rellen op straat. De gealarmeerde politie werd gemolesteerd, lantarens werden uit de grond getrokken en barricaden opgeworpen. Pas diep in de nacht werd het weer rustig. De volgende dagen was het ronduit oorlog. De gevechten

in de Jordaan sloegen over naar andere arbeidersbuurten. De communisten riepen op tot nieuwe acties. De sociaal-democraten waarschuwden de arbeiders zich niet te laten meeslepen. Op sommige barricaden wapperden sovjetvlaggen. In de nacht van donderdag op vrijdag rukten politietroepen, marechaussee en soldaten op, bijgestaan door kleine pantserwagens, en trokken de Jordaan binnen. Er werd met scherp geschoten. Op maandag was alles weer voorbij. Er vielen vijf doden en eenenveertig gewonden.

Financiële zorgen en aanslagen

In zijn privéleven maakte De Miranda een moeilijke tijd door. Behalve financiële zorgen door o.a. het verlies per september 1933 van zijn wethoudersambt, de pensioenuitkering en de zwaar op zijn budget drukkende lasten van de verpleegkosten van dochter Jenny, gold dat ook andere zaken. Bij de opkomst van het nationaal-socialisme in de jaren dertig werd hij vele malen op brutale wijze met zijn Joodse afkomst geconfronteerd. Zo werden dinsdagavond 8 mei om 21.15 uur de ruiten van zijn woning aan het Raphaëlplein stukgeschoten, vermoedelijk met een verdragende buks. De volgende avond gebeurde hetzelfde; deze keer op de voorkamer aan de straatzijde en ook nu werd de ruit stukgeschoten. Ook werd De Miranda op de avond van de eerste mei van dat jaar, bij thuiskomst van een partijbijeenkomst, in de onmiddellijke nabijheid van zijn woning lastiggevalen door enige personen die hem hadden opgewacht en hem 'in verband met het uithangen van de roode vlag, op grove wijze bejegenden.' Een dader werd nooit gevonden.

Was dit een incident in Amsterdam, in Duitsland kwamen de Joden steeds meer in het gedrang. Op 15 september 1935 werden tijdens een speciale zitting van de Rijksdag de zogenaamde Neurenberger wetten aangenomen, waarbij de Joden officieel van de 'Ariers' werden geïsoleerd. Na de aanneming van de 'wetten' ging hij over de orde van de dag: de verdere ontrecting, onteigening, uitsluiting en registratie van Joden en Joods bezit. Per december 1940 zouden deze wetten ook in Nederland van kracht worden, hetgeen betekende dat vanaf dat moment geen gemengde huwelijken meer mochten worden gesloten.

De ernst van de situatie werd nog eens benadrukt tijdens de viering in november 1935 van het driehonderdjarig bestaan van de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge te Amsterdam. Een van de eregasten, Dr Alfred Klee, voorzitter van de Joodse gemeente in Berlijn en een van de meest vooraanstaande figuren Joden uit Duitsland, vertegenwoordigde zijn gemeente bij het feest en vertelde in persoonlijke gesprekken van de stijgende ellende van het Duitse Jodendom. Maar zo erg zag men het nog niet in bij die grote herdenkingsdienst in de Grote Sjoel aan het Jonas Daniël Meijerplein te Amsterdam.

Het laatste wethouderschap

Op 20 juni en 26 juni 1935 vonden er in honderden plaatsen in het land gemeenteraadsverkiezingen plaats. De uitslag van die verkiezingen was voor de SDAP landelijk gezien niet ongunstig. Het verschafte de sociaal-democraten een goed uitgangspunt voor onderhandelingen over een nieuw college. Het was weer tijd om - ondanks alle bezwaren - deel te nemen aan het dagelijks bestuur van de stad. Dat kwam zover toen op 4 september 1935, de dag waarop volgens de Gemeentewet de verkiezing van de wethouders moest plaatsvinden, de gemeenteraad van Amsterdam bijeen kwam. Voor de wethoudersverkiezingen moesten steeds drie stemmingen worden gehouden, aangezien geen der leden een volstrekte meerderheid kreeg. Uiteindelijk werden De Miranda, H. Boekman en F. van Meurs ieder met negentien stemmen gekozen. Tijdens de eerste bijeenkomst van het nieuwe college van B en W kreeg De Miranda de portefeuille van Volkshuisvesting en Publieke werken toegebeeld. Tevens werd hij voorzitter van de werkverruimingscommissie.

In de jaren 1935-1939, na het van kracht worden van 'het bezuinigingsontwerp' van het kabinet Colijn, beheersten financiële zorgen alle vergaderingen van het Amsterdamse gemeentebestuur. Niet alleen de lonen bleven zakken, ook grote projecten als woningbouw en woningverbetering, de sanering van oude krottenbuurten ondervonden ernstige vertraging. Het volkshuisvestingsbeleid, eerder het paradepaardje van de SDAP in de gemeenten en de sector waarin hun wethouders Wibaut en De Miranda het meeste succes boekten, gaf in de bestuursperiode 1935-1939 de grootst mogelijk problemen. Het na 1935 gevoerde regeringsbeleid leidde tot een dramatische terugval in de bouwmarkt. Hierdoor ontstond een enorme overproductie aan woningen en zakten de bouwkosten tot een ongekend laag peil. In 1936 waren de prijzen van kwalitatief veel betere woningen even hoog als in 1913. De bouwondernemers probeerden bij het grotere aanbod van woningen hun productiekosten zo veel mogelijk te verminderen.

Een van de middelen daartoe was de verlaging van erfpachtcanon. Hierin werden zij gesteund door de Vereniging van Directeuren van Hypotheekbanken. Na zijn aantreden had De Miranda zich voorgenomen de uitgifte van bouwgronden in erfpacht door de gemeente te stimuleren. Dat aantal zakte in 1935 dramatisch tot nog maar 31 stuks. De Miranda besloot een andere tactiek te gaan gebruiken dan zijn voorganger en geen afwachtende houding aan te nemen en zich niet verder te verlaten op zijn ambtenaren. Hij koos er voor zelf regelmatig naar het departement te gaan en ontving op het stadhuis persoonlijk aannemers en directeuren van bouwbedrijven die hun plannen aan de gemeente wilden voorleggen. Hoewel hij waardering oogstte voor zijn inzet en ijver, was De Miranda zelf niet tevreden over het aantal in aanbouw zijnde woningen. Volgens hem was dat niet de schuld van het college, maar meer het resultaat van de weigering der hypotheekbanken om geld te verstrekken voor huizen die op erfpachtgrond werden gebouwd.

In januari 1937 gaf het rijk, na twee jaar onderhandelen met gemeente en corporaties, een voorschot aan de woningbouwverenigingen Amsterdam-Zuid en Het Oosten voor de bouw van 500 woningen. Dit onder voorwaarde dat de gemeente de korting op de canon die zij aan de woningbouwverenigingen had verstrekt, ook zou geven aan een particuliere bouwer. Dit indien deze dezelfde type woningen (qua inhoud en huur) zou bouwen als de corporaties. De Miranda had grote bezwaren tegen deze voorwaarde van de minister, daar een gemeentelijke controle over de huur voor de particuliere woningen ontbrak. Uiteindelijk ging het college akkoord met de eis. Het feit dat 500 gezinnen een nieuwe woning zouden krijgen en enkele honderden bouwvakarbeiders weer werk, gaf de doorslag. Over de uitgifte van erfpachtgronden en de financiering van deze 500 particuliere woningen werden eindeloze onderhandelingen gevoerd tussen de bouwers, de gemeente en het rijk. Pas in het voorjaar van 1938 werd een begin gemaakt met de bouw in het uitbreidingsplan Bosch en Lommer. De problemen die zich tijdens de onderhandelingen voordeden en die op een bepaald moment ook tot een ernstig conflict leidden tussen het college van B en W en de Minister van Binnenlandse Zaken, zouden later voor De Miranda grote gevolgen krijgen.

Bij de begrotingsvergadering van de gemeente op 29 november 1938, tijdens de behandeling van het hoofdstuk Volkshuisvesting, liet de sociaal-democratische fractie zich zeer kritisch uit over het beleid van B en W, i.c. de wethouder van Volkshuisvesting. De kritiek betrof

met name het gronduitgiftebeleid in Bosch en Lommer. Het bouwproject kwam maar niet op gang. De Miranda gaf uitleg en wees op de stagnatie, de regeringspolitiek en hield de hypotheekbanken verantwoordelijk voor de gang van zaken. De sociaal-democratische fractie bleef bij haar standpunt en handhaafde haar kritiek op het college. Zij bleef van mening dat het bestuur tekort was geschoten bij de bebouwing van Bosch en Lommer. Met de projecten kon men zich weliswaar verenigen, maar de bouwvakkers en de burgers hadden niets aan de plannen. B en W, aldus de zegsman van de fractie, moesten er voor zorgen dat er in het voorjaar van 1939 in Amsterdam volop aan de woningbouw gewerkt zou gaan worden. De kritiek kwam zeer hard aan bij De Miranda.

Gedurende de begrotingsdebatten in november 1938, waren het niet alleen diverse raadsleden die opnieuw de nadelige gevolgen van het erfpachtstelsel voor de woningbouw ter sprake brachten. Met name *De Telegraaf* besteedde dit jaar veel aandacht aan de kwestie. De geruchtenstroom dat erfpachtpercelen in strijd met de voorschriften door particulieren werden doorverkocht, kwam weer op gang. In zijn reactie hierop verklaarde De Miranda dat ook het college berichten hadden bereikt van een of twee gevallen. De Miranda liet de raad weten dat ook het college het betreunde dat de erfpacht van de grond in Bosch en Lommer door de rechthebbende was doorverkocht aan derden. Ten slotte deelde hij de raad mee dat het college nog eens zou bekijken wat daar aan te doen was. Later in het debat verklaarde De Miranda dat hij bereid was ook de diverse aspecten van het erfpachtstelsel, door raadsleden naar voren gebracht, in de studie van het college te betrekken. De gemeenteraad zegde hij toe ook haar te zijner tijd het betreffende rapport te zullen voorleggen. Het begrotingsdebat aan het einde van 1938 was voor De Miranda een schokkende ervaring geweest. Voor de eerste keer in zijn vijftienjarig wethouderschap had zijn eigen fractie hem bij een belangrijke politieke discussie in de steek gelaten. Het zou nog erger worden. Veel erger.

Hetze dagblad De Telegraaf

Op zes januari 1939 bracht het dagblad De Telegraaf De Miranda een grote klap toe. In de archieven van de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag ligt de editie waar het allemaal mee begon: de ochtenduitgave van *De Telegraaf* van vrijdag 6 januari 1939. Een drieregelige twekolomskop: 'Beschuldigingen tegen wethouder De Miranda en het raadslid Gulden.' En daaronder: 'Onregelmatigheden uitgifte grond.' Dit artikel was het begin van de bekende 'erfpachtkwestie' - die zou leiden tot een politieke nederlaag van De Miranda en tenslotte tot zijn aftreden als wethouder. In het artikel ging het over een 'breed opgezet onderzoek', waarvan - heel opmerkelijk - zelfs B en W op dat moment nog niets afwisten.

Wijlen hoofdredacteur Martin van Amerongen in de Groene Amsterdammer d.d. 16 april 1997: 'Het betrof een ingewikkelde erfpachtkwestie, waarin de zoon van De Miranda - en dus De Miranda zelf - betrokken was. Althans volgens De Telegraaf van die dagen, die de woeste campagne tegen de wethouder (Jood en socialist) startte welke hem uiteindelijk de kop zou kosten. Terwijl de man volkomen onschuldig was. Maar wie kon het wat schelen, in zowel het kamp van vriend, als vijand? De Miranda was behalve Jood en socialist ook lastig, bekwaam, autoritair, bevlogen en tactloos, zodat iedereen hem liet vallen, inclusief de mensen van zijn eigen partij. 'Hoe onpeilbaar diep het leed is, dat men mij heeft aangedaan, ik voel daarbij toch het onuitsprekelijk geluk, ieder fier en vrij in de oogen te kunnen zien', verdedigde hij zich. Het hielp allemaal niets.'

Gevraagd naar zijn mening over de affaire De Miranda liet Frans Hupsch weten: 'dat het voor hem vaststond dat indertijd wel degelijk anti-Joodse gevoelens in het erfpachtshandaal meespeelden. Hij herinnerde zich een wandelingetje met een van de topambtenaren. 'We liepen langs het terrasje bij het Vondelparkpaviljoen. Daar zaten veel Joden. Toen zei die man: "Kijk uit, hier dreigt weer gekruisigd te worden." De Miranda was volgens hem een kleine bedrijvige Jood zonder academische scholing. Er heerste een stemming tegen hem van: we zullen dat Joodje eens mores leren. Toen bekend werd dat hij een verweerschrift wilde schrijven, was de reactie: "Wat zielig, hij wil zijn gelijk halen." Volgens Hupsch kwam er uit de partij geen kritiek op de passieve houding waarmee de SDAP-wethouders de ondergang van De Miranda hadden gevolgd. Achteraf gezien was dat voor hem onbegrijpelijk. Net als trouwens het feit dat burgemeester De Vlugt de wethouders verbod om aan het raadsdebat mee te doen. 'Ik heb meer dan dertig jaar op het stadhuis gezeten, maar zoiets heb ik later nooit meegemaakt.'

Kort na de eerste publicatie verscheen er in *De Telegraaf* een hele serie artikelen over de erfpachtzaak, waarin ook andere SDAP-raadsleden werden beschuldigd en in het bijzonder een zoon van De Miranda werd verdacht gemaakt. Bram de Miranda had inderdaad wel eens geld aangenomen om zijn vader in een bepaalde richting te 'adviseren' – zonder dat overigens in werkelijkheid te doen. Het met *De Telegraaf* gelieerde dagblad *De Courant-Het Nieuws van den Dag* nam de berichten letterlijk over en dankzij het grote aantal lezers van deze kranten, in het bijzonder in Amsterdam, was de erfpachtkwestie hét gesprek van de dag. Maar ten aanzien van Monne de Miranda zelf bleek geen van de feiten die *De Telegraaf* had aangedragen op waarheid te berusten. Hoewel hij beleidsfouten zou hebben gemaakt bij de gronduitgifte en er kritiek werd geleverd op zijn verhouding tot de Dienst Publieke Werken, werd De Miranda na een onderzoek door de gemeenteraadcommissie vrijgesproken van fraude en corruptie. Volgens de behandelend officier van Justitie was hij geheel 'gaaf en schoon'. Duidelijk blijkt uit de teneur van het rapport, dat hetgeen was begonnen als een reactionaire, anti-socialistische hetze van *De Telegraaf*, ondersteund door het antisemitisch geschrift van het Nationaal Dagblad, uiteindelijk zou eindigen als een machtsstrijd tussen wethouder De Miranda en de dominante directeur van Publieke Werken ir. W. de Graaf. De meerderheid van de gemeenteraad ging akkoord met de conclusies van het rapport. Een motie van de SDAP-fractie, waarin werd geconstateerd dat de betreffende feiten niet voldoende waren om een afkeuring van het beleid te rechtvaardigen, werd door de raad verworpen.

In de bijdrage van Frans Heddema liet de voormalige chef van de Stadsredactie van De Tijd, Ben Kroon weten: *De Joden die actief waren in die partij werden door sommigen gehaat. De SDAP-afdelingen buiten Amsterdam keken argwanend naar de hoofdstad, sommigen vreesden zelfs dat hun partij een Jodenpartij zou worden. Ben Kroon: 'De SDAP Amsterdam was de kerk voor de Joden en de NSB speelde dat op de grofste manieren uit. De Miranda was de exponent van het Joodse prototype, klein, mateloos energiek, bespreekt tot het brooddronkene toe. Bij Publieke Werken, en zeker toen De Graaf daar directeur was, keken ze op zo'n populist neer als een deftige familie op de dienstmeid.'*

Depressief

Het kwaad was toen echter al geschied. De Miranda was niet opgewassen tegen overstelpende beschuldigingen en stortte geestelijk in. De Miranda, die niet bij de raadsdebatten aanwezig was, ontving naar aanleiding van de reeks insinuaties vele betuigingen van sympathie en medeleven. Raadsleden, vrienden, politieke geestverwanten en niet-partijgenoten spraken hun vertrouwen uit in zijn integriteit en wensten hem kracht toe in de strijd tegen de reactionaire aanvallen in de pers.' Maar de aanhoudende stroom van publicaties in *De Telegraaf*, de spanningen in zijn gezinsleven, het nauwelijks meer kunnen functioneren als wethouder, de zorgen over de komende staten- en raadsverkiezingen en de discussies in de vergaderingen van de federatie, leidden ertoe dat hij onder een steeds grotere lichamelijke en geestelijke druk kwam te staan.

Op afstand schrijft Geert Mak daarover: *'Achteraf gezien is het moeilijk te verklaren hoe een bestuurder met een dergelijke staat van dienst zo snel en zo fataal beschadigd kon worden. Een van de oorzaken lag ongetwijfeld in het feit dat De Miranda op het cruciale moment geestelijk niet in staat was zichzelf te verdedigen. De kern van de affaire was immers een familiedrama: een integere vader die door een 'verloren' zoon in diens val wordt meegesleept. De titel 'Pro Domo' kwam ook niet zomaar uit de lucht vallen - zoals we verderop zullen zien. Minstens zo belangrijk was het feit dat de Joodse arbeidersjongen De Miranda, toen het erop aankwam, iedere 'dekking' vanuit het Amsterdamse establishment miste. Zijn politieke basis was veel wankeler dan hij zelf vermoedde. Zelfs zijn eigen partij bleef aan de voorzichtige kant, en toen het allemaal voorbij was en hij eindelijk in staat was een verweerschrift te schrijven, werd hem van alle kanten afgeraden het stuk te publiceren. Zo werd het politieke dier De Miranda ook door zijn oude vrienden en bondgenoten losgelaten, en uiteindelijk slachtoffer van de wetmatigheden van zijn eigen wereld.'*

Nora Salomons, oud-Tweede-Kamerlid voor de PvdA, gaf als haar mening dat: *het haar vermoeden was dat het Jood-zijn van De Miranda een rol speelde bij de houding die de partij aannam. 'Ik weet dat er een latent antisemitisme in de SDAP bestond. Er werd ook niet duidelijk stelling genomen tegen de Jodenvervolging in Duitsland. Angst om de neutraliteit van Nederland in gevaar te brengen zal daar zeker een rol bij hebben gespeeld.' Het idee dat de politiek een verzamelaarsplaats is van mensen die een grote interesse voor het wel en wee van hun medestrijders aan de dag leggen, en waar onderlinge solidariteit belangrijk is, noemde ze een sprookje. 'Het openbaar bestuur selecteert niet op mooie eigenschappen. De gedrevenheid gaat soms te ver, mensen gaan uit van het partijbelang, alleen de partij telt. Het gevolg is dat lompe gedrag te voorschijn komt. Niet alleen bij SDAP en PvdA, het is een politieke cultuur die je overal aantreft. Het kan er net zo hard toegegaan als in het bedrijfsleven.'*

'Ed, we hebben je nodig,' zei PvdA-leider Wim Kok in januari 1994 tegen de Amsterdamse burgemeester Ed van Thijn, 'kom naar Den Haag.' Van Thijn koos voor het partijbelang en sprong, zoals hij het zelf omschreef, op een ijsschots die richting zomer dreef. Het werd een retourtje Den Haag, want toen hij door de IRT-affaire in zwaar weer kwam, was er niemand uit de PvdA-kringen die hem waterdichte kleding aanbood. 'Er is geen plaats voor jou in mijn nieuwe kabinet,' zou Wim Kok een paar maanden later tegen de afgetreden minister zeggen. Ed van Thijn in het artikel van Jan Fred van Wijnen 19 april 1997 "Een postume eredienst voor Salomon de Miranda": [...] 'Er stromen heel veel politici door. Ze worden burgemeester, commissaris der Koningin, lid van de Raad van State. Er worden eerder te veel politieke benoemingen gedaan dan te weinig, vind ik. Er zit zelfs een kant aan van vriendjespolitiek. Want de mensen die op grond van hun kwaliteiten voor die functies in aanmerking komen, worden niet benoemd. [...] Wat ik het ergste vind aan de geschiedenis van De Miranda, is dat het SDAP-bestuur hem verhinderde om zijn Pro Domo te publiceren. Dat politici worden gedumpt, is all in the game. Maar hij mocht zich niet verdedigen.'

Vele jaren later zou zijn dochter Hannie R. de Miranda zich het jaar 1939 nog goed herinneren: *'Het was een afschuwelijke tijd. Wat precies die erfpachtkwestie inhield, wat voor corruptie, ik weet het niet precies, ik heb mij daar nooit meer in verdiept. Maar ik weet, dat dit mijn vader heel, heel diep heeft getroffen en hij heeft psychisch zo erg geleden, dat hij er niet meer tegenop kon. Het is afschuwelijk om een mens, laat staan als het je vader is, zo te zien lijden. Ik weet nog, dat hij voor een grote partijvergadering heeft moeten spreken [...] en hoe hij bijna lichamelijk werd gesteund door zijn vrienden. Hoeveel moeite dat hem heeft gekost.'*

Hoe slecht het hem verging, blijkt uit een brief van donderdag 16 maart 1939: *De brief, met als opschrift 'Aan allen', was duidelijk een noodsignaal aan zijn omgeving. Hij schreef: 'Dit is dus de laatste zondagmorgen geweest, zoo zeggen mijn voorgevoelens, dat ik met mijn gezin verenigd was. Ondanks al het leed, dat mij wacht, gevoel ik mij volkomen onschuldig. Mijn liefde tot Amsterdam en tot de Sociaal Democratie van de hoofdstad was onuitputtelijk. Misschien heeft mijn vurig verlangen arbeid te verzorgen, mij wel eens te ver gedreven. Mijn persoonlijk belang of van wie ook stond daarbuiten. 'Wel is de schijn tegen mij, doch ook werkelijk de schijn. Eenmaal zal blijken hoezeer ik het slachtoffer ben geworden van machinaties, die van deze tijd zijn. Een wethouder kan allicht onbewust een fout pas doen, regel en plicht is, dat hij dan wordt gewaarschuwd door zijn ambtenaren. Ik vermoed, dat men bewust het tegendeel gedaan heeft. [...] Ik gevoel, dat zestien maart het einde is van mijn werk en wellicht van mijn leven. De spanning thans is ondragelijk geworden.'*

Journalist Frans Heddema in zijn bijdrage aan Pro Domo: *Wat De Miranda vermoedde was de waarheid, zo weten we nu. De dienst Publieke Werken onder leiding van directeur De Graaf probeerde met alle mogelijke middelen de wethouder uit te schakelen. De Graaf kwam uit de Delftse cultuur, hij was een man van de nieuwe zakelijkheid. Ben Kroon: 'De Miranda paste niet in die cultuur, want dat was een man van grote woorden, grote emoties.' De ambtenaren van Publieke Werken waanden zich dan ook door hem bedreigd. De dienst voelde niets voor de politiek van De Miranda om zoveel mogelijk goedkope woningen te bouwen. Daardoor zou de beschikbare bouwgrond te weinig opbrengen, en dat zou een negatieve invloed hebben op de exploitatie van het grondbedrijf dat onder Publieke Werken viel.*

En: *Publieke Werken was in de tijd van De Miranda nog een staat in de staat. De directeur weigerde bijvoorbeeld naar de kamer van zijn wethouder te komen die zich boven die van de directeur bevond. De bewindsman moest nederig naar*

de directeur gaan. Wethouder Han Lammers kon zich vele jaren later in die staat wel handhaven, maar toch keek hij vreemd op toen hij op een dag bij de tekenaars van Publieke Werken een man zag die ijverig aan het tekenen was aan een grote brug over de Amstel. In de periode voordat Lammers tot wethouder was gekozen had de gemeenteraad besloten een dergelijke brug te bouwen, maar in een van de eerste vergaderingen van de nieuwe gemeenteraad waren de brugplannen alweer geschrapt. Lammers tikte de ambtenaar op zijn schouder en zei: 'Is het niet tot u doorgedrongen dat u vruchteloos bezig bent?' De ambtenaar lachte en antwoordde: 'Mijnheer Lammers, bij onze dienst is een wethouder slechts een incident.'

Zijn oudste dochter Flora liet aan hun huisarts Willy Polak een brief lezen, die De Miranda op 16 maart 1939 schreef. De brief geeft duidelijk zijn hopeloosheid en verdriet weer. Beiden bespraken de ontstane situatie en vonden dat De Miranda moest worden opgenomen in een verpleeginrichting. In de loop van maart begon De Miranda zich weer iets te herstellen van zijn inzinking. Op zaterdag 1 april 1939 woonde hij de promotieplechtigheid bij van Salomon Mok, sedert 1932 lid van de gemeenteraad. Op 20 april 1939 kwam de gemeenteraad in vergadering bijeen. Het was de laatste raadsvergadering die De Miranda bijwoonde. Het aanvankelijke herstel in zijn geestelijke toestand zette niet door. De vijf verhoren door de commissie-Boissevain in de maand april grepen hem erg aan. Na het laatste verhoor drong huisarts Willy Polak er bij De Miranda sterk op aan om enige tijd buiten Amsterdam rust te nemen. Hoewel met veel tegenzin, nam De Miranda deze raad ter harte. In *Het Volk* van 2 mei 1939 stond het bericht dat wethouder De Miranda enige tijd rust moest nemen.

Herstel in Laag-Soeren

In nauw overleg met Willy Polak koos De Miranda voor een verblijf in de Geneeskundige Bad-inrichting en Kuuroord Laag-Soeren te Dieren (gemeente Rheden). Op zaterdag 28 april 1939 meldde De Miranda zich voor drie weken aan bij het herstellingsoord. De Miranda - die zich veel zorg maakte om zijn kinderen en vrouw - leed. Zijn depressie werd nog verder verdiept door de stilte, zijn eenzaamheid, en de slapeloze nachten. Hij kreeg slaaptabletten, maar die helpen niet, evenmin als massage hem van de nervositeit verlost. Iedere dag wandelde hij in de uitgestrekte bossen rond Laag-Soeren, maar dan voelde hij zich nog eenzamer en bij thuiskomst was hij vaak erg somber gestemd. Alles in het herstellingsoord stond hem tegen. Na een bezoek van Willy Polak vertrok De Miranda naar de inrichting Koningsheide te Schaarsbergen bij Arnhem.

Inrichting Koningsheide te Schaarsbergen

Het op 24 oktober 1936 geopende sanatorium Koningsheide was een betrekkelijk nieuw en modern gebouwencomplex, dat op een ruim terrein in Schaarsbergen aan de Koningsweg lag. Koningsheide - onder directie van de geneesheer L.F.C. van Erp Taalman Kip - was een zeer modern ingerichte verpleeginrichting voor lijders aan psychosen en neurosen. Vanuit Koningsheide schreef De Miranda een zeer somber gestelde brief aan zijn vrouw:

'De dagelijksche correspondentie is nu onderbroken; ik zit hier verlaten van de wereld, niet wetende wat er gebeurt. Communicatie met het gemeentebestuur, noch met de partij is van hieruit mogelijk, zodat alles op zeer losse schroeven staat. Ik weet niet hoe het verder gaan moet. Als lijstaanvoerder wordt de positie wel zeer hachelijk, alles loopt zo geheel anders sinds ik het huis verliet. Vrienden zullen er nu niet veel meer blijven; familie is nu natuurlijk van geen betekenis. En van Eduard [Polak] hoor ik letterlijk niets. [...] Nu pas zie ik goed in, tot welke gevolgen mijn vertrek uit Amsterdam heeft geleid en hoezeer het beter ware geweest in Amsterdam wat sterker te staan, zo sterk als Matthijsen het weet te doen.'

De Miranda was in de dagen na zijn aankomst in Koningsheide zeer depressief. Anders dan in Laag-Soeren, waar altijd nog wel een sprankje hoop was dat hij weer naar huis zou kunnen gaan, in ieder geval tijdig voor de gemeenteraadsverkiezingen van 21 juni, begon het in Schaarsbergen steeds meer tot hem door te dringen dat dit een illusie was. Op de dag van de verkiezingen, 21 juni 1939, schreef De Miranda aan zijn vrouw dat hij zelfs voor het schrijven van een brief de weinige energie mist. Ook uit hij naar haar zijn pessimisme ten opzichte van de verkiezingen.

Op zondag 25 juni brengt De Miranda's vrouw een bezoek aan Koningsheide, en pas dan verneemt hij de stembusuitslag. Z'n voorgevoel komt uit. De verkiezingsuitslag is voor de SDAP een grote teleurstelling, in het bijzonder in Amsterdam. Op 2 juli 1939 brengt zijn vrouw de formulieren mee die voor de benoeming tot raadslid nodig zijn en waarnaar hij al vele malen heeft gevraagd. De Voorzitter van het Centraal Stembureau had hem bij brief d.d. 30 juni kennisgegeven van zijn benoeming tot lid van de gemeenteraad, en binnen de wettelijke termijn van drie weken moest hij aan de gemeenteraad mededeling doen of hij de benoeming al dan niet zou aanvaarden.

Het is in deze julidagen, dat De Miranda voor de eerste keer last krijgt van spoken en hallucinaties, iets waar hij zich ernstige zorgen over maakte. Op 3 juli schrijft hij: 'Ik zal nu zien uit ervaring van de eerstkomende dagen of je gelijk had met de "spoken" Ik vrees!' Herhaalde malen zou hij in zijn brieven de 'spoken' nog te berde brengen. Ook wordt hij steeds argwanender en neemt het wantrouwen ten opzichte van zijn vrouw geleidelijk toe. Ondanks haar krachtige persoonlijkheid en optimisme kan ook zij soms de spanningen niet aan, zoals blijkt uit een brief van De Miranda, gedateerd 10 juli 1939: 'Hoe graag zou ik niet een aardige brief aan je schrijven, maar het is mij totaal onmogelijk. De dag van gisteren ligt nog klaar in mijn geheugen en zal door mij ook niet licht worden vergeten. Huilend en opgewonden, zoals ik je niet licht vergeten zal, het verdriet heeft je in een stemming gebracht waardoor mijn hart ineenkromp. Er is tot nu toe, 3 uur, geen brief van je gekomen, zodat ik daarop ook niet antwoorden kan.'

Het einde van een loopbaan

De man die altijd op de barricaden stond, strijdbaar was en anderen voorging, liep totaal vast in de gruwel van de onmacht die een diepe depressie te weeg brengt. Het kon dan ook niet anders gaan dan het ging. Op 1 augustus 1939 werd er in de gemeente afscheid genomen van De Miranda als lid van de gemeenteraad en als wethouder.

Onder een korte aankondiging van De Gemeente stonden de initialen van redactielid Salomon Mok: 'Dit is het tragische einde van een mooie loopbaan. Het rapport over de erfpachtsaangelegenheden heeft duidelijk

bewezen, dat De Miranda geen corruptieve handelingen heeft gepleegd. Hij heeft wellicht ernstige beleidsfouten begaan. [...] In kennis van zaken, ook waar het zeer moeilijke zaken betref, evenaarden maar zeer weinigen den vroegeren diamantbewerker. [...] Moge het hem in deze moeilijke dagen tot troost strekken, dat zeer velen in onze Partij hun bewondering voor zijn grote scheppende kracht niet hebben verloren.'

Nadat De Miranda anderhalve maand door dr. Kaas was behandeld voor 'een ernstige reactieve psychose', werd hij wat rustiger. Voor het eerst sinds zes weken mocht Wilhelmina hem weer bezoeken. Ook zijn kinderen Jacobus, Flora en Hannie bezochten hun vader. Op 8 oktober 1939 kreeg hij bezoek van zijn zoon Bram. Het was de laatste keer dat beiden elkaar ontmoetten. Enige dagen later vertrok Bram met het oceaanschip 'De Rotterdam' naar Amerika. Langzaamaan kwamen zijn energie en positieve levensinstelling weer terug. Op 31 oktober had hij een uitvoerig gesprek met de geneesheren Kaas en Van Erp Taalman Kip. Zij vertelden hem dat hij spoedig uit de inrichting zou worden ontslagen. Zij gaven hem het advies nog een aantal maanden rust te houden. Begin november liet hij Wilhelmina weten op 4 november met de trein van 14.16 uur naar huis te komen. Het was zijn laatste brief aan haar uit Koningsheide.

De laatste jaren, ambteloos burger 1939-1942

Het moet voor Monne de Miranda een ontroerend moment zijn geweest, toen hij na een afwezigheid van een half jaar, op zaterdag 4 november 1939 weer terugkeerde in zijn geliefde Amsterdam. Op het Amstelstation werd hij verwelkomd door zijn vrouw en zijn vrienden Sajet, Boekman en E. Polak. Thuis, in de Nicolaas Maesstraat, waren vele bloemen, brieven en telegrammen bezorgd. Er heerste een feestelijke sfeer en er werd uitsluitend over zijn gezondheid gesproken. 'Voel mij gelukkig weer in het gezin te zijn,' zo schreef hij in zijn dagboek, dat hij vanaf zijn thuiskomst weer zou bijhouden.

Onmiddellijk na zijn thuiskomst trof hij voorbereidingen voor een gesprek met mr. J.A. van Thiel, de officier van justitie, die met het onderzoek naar de erfpachtaffaire was belast. Zijn advocaat mr. Th. Muller Massis adviseerde De Miranda de zaak tegen *De Telegraaf* door te zetten. Op 16 november had De Miranda een onderhoud met Van Thiel. Van Thiel was zeer voorkomend en liet De Miranda weten dat hij geheel schoon uit het onderzoek vandaan was gekomen. Er was in het omvangrijke dossier niets dat belastend was voor De Miranda. 'Geheel gaaf.' Maar Van Thiel adviseerde De Miranda wel de klacht tegen *De Telegraaf* in te trekken: 'Er zitten in het dossier vervelende dingen voor anderen. Dit dossier zou in handen komen van de advocaat van De Telegraaf. Alles zou de rechtbank passeren, getuigen enz. Niet goed voor uw partij, ook niet goed in deze tijd voor het openbare leven.' Van Thiel achtte het daarom verstandig de justitiële kant van de zaak te laten rusten en stelde De Miranda voor alleen over de 'beleidsfouten' in het openbaar zijn mening te geven. De Miranda verklaarde zich akkoord met dit voorstel en vertrok in een opgewekte stemming, nadat hij de officier had toegezegd de afspraak aan zijn advocaat voor te leggen.

Mr. Muller was echter minder tevreden over het gesprek met Van Thiel. Hij was van mening dat de initiatieven bij de officier van justitie in Amsterdam gezocht moesten worden. Afgesproken werd dat Muller in overleg zou treden met Van Thiel. Dat gebeurde op 24 oktober 1939. Het resultaat was negatief. Van Thiel meende terecht dat de zaak van de zijde van De Miranda was gesloten. Hij erkende opnieuw dat het onderzoek op niets was uitgelopen, maar had ernstige bezwaren tegen de voorgestelde verklaring aan de pers. Ook Muller zag, na afloop van deze bespreking, de kansen op een goed resultaat van een proces tegen *De Telegraaf* niet als 'onverdeelde gunstig', maar een besluit om de aanklacht in te trekken werd niet genomen.

Pro Domo

Intussen had De Miranda een begin gemaakt met het schrijven van zijn verweerschrift. Nu pas las hij de stukken op grond waarvan hij politiek ter dood was veroordeeld. Maar, zo schreef hij, 'de executie [is] nog niet voltrokken.' Nu was het de beurt aan de beklagde zelf, die zich voornam zijn verweerschrift onder de titel 'Pro Domo', zo spoedig mogelijk te publiceren.' Niet al zijn vrienden waren enthousiast over de publicatie. Willy Polak raadde hem aan de erfpachtkwestie als afgedaan te beschouwen. Dat deed ook het Statenlid Ed. Polak. Bovendien stelde hij De Miranda voor zijn lidmaatschap van de Staten op te zeggen. Het hoeft geen betoog dat dit advies De Miranda veel pijn deed. Hij was tenslotte al gedwongen geweest ontslag te nemen uit de gemeenteraad. Ed. Polak behoorde ook tot degenen, die De Miranda adviseerden geen verweerschrift te schrijven. De Miranda was het met zijn visie eens dat het niet realistisch was nog naar een wethouderszetel te streven. Wel verklaarde Ed. Polak uitdrukkelijk, ook als voorzitter van de federatie, dat hij geheel aan De Miranda's zijde zou staan, welke beslissing deze ook nam.

Zijn oude vriend Henri Polak adviseerde hem de affaire van zich af te zetten. Hij schreef De Miranda: [...] '*Laat mij je zeggen, dat allen, op wier oordeel je prijs stelt, er zoo over denken en dat je in hun achting niet een millimeter bent gedaald.*' Polak eindigde zijn sympathieke brief: '*De zaak is nu achter den rug. Het heeft geen zin er op terug te komen. Zorg nu maar eerst weer geheel den oude te worden. Wie weet wat de toekomst je dan nog brengen kan.*'

Typerend is dat vanuit welke hoek het advies ook gegeven werd, dat telkens inhield niet meer op de zaak terug te komen en alles verder te laten rusten. Het werd De Miranda heel duidelijk dat men de erfpachtkwestie als afgedaan beschouwde. Voor de bestuurders golden nu de besognes van de dag. Dat gold niet alleen de binnenlandse aangelegenheden, maar ook de internationale ontwikkelingen. Sinds de oorlogsverklaring in 1939 van Frankrijk en Engeland aan Duitsland en een maand later de inval van Sovjetlegers in Finland was dreiging van een Tweede Wereldoorlog het gesprek van de dag.

Verderop in november werd De Miranda voor de zoveelste keer een tik uitgedeeld. Het hield niet op! Op 23 november ontmoette De Miranda namelijk een delegatie uit de Statenfractie, F. van de Walle (tweede voorzitter van het NVV) en P. Hoogland, die hem mededeelden dat de fractie het uit een oogpunt van partijbelang wenselijk zou vinden, wanneer hij als lid van Provinciale Staten zou bedanken. Zij gaven hem voorts in overweging om naar buiten toe zijn gezondheidstoestand als officiële reden voor zijn ontslagname te vermelden. Het was een schokkend bericht voor De Miranda en hij wees de suggestie pertinent van de hand. Zijn zelfrespect verzette zich hiertegen, daar het argument van uittreden op een leugen zou berusten. Zonder dat dit overigens tot bevredigende resultaten leidde, bleven de ontmoetingen plaatsvinden. De zakelijke terughoudendheid in de partij met betrekking tot de plannen van De Miranda voor eerherstel betekende niet dat hij zijn populariteit geheel had verloren. Een aantal partijgenoten schreef hem brieven en/of bracht hem thuis een bezoek.

Na een rustige jaarwisseling ging De Miranda weer verder met zijn verweerschrift. In de eerste weken van het nieuwe jaar 1940 vorderde hij goed. Zijn dochter Flora was hem behulpzaam met het typen van het manuscript. Toen het concept bijna afgerond was, vertelde hij Koos Vorrink daarvan. Die gaf slechts een zwakke reactie. Zo was ook de reactie van Ed. Polak en dat gold ook voor Boekman. Omdat De Miranda grote waarde hechtte aan diens mening, sprak hij met Boekman uitvoerig over de haalbaarheid van zijn plannen.

De plannen met zijn verweerschrift was bijna dagelijkse stof voor gesprekken met zijn vrienden en kennissen. Voor het drukken en uitgeven van het manuscript nam De Miranda contact op met de Nv De Arbeiderspers. Met de directie werd overeengekomen het boek te drukken en gebrocheerd te leveren, in een oplage van 1000 exemplaren, tegen de prijs van f 850,-. Over de verkoopprijs zou nog overleg moeten plaatsvinden, evenals over de reclame. De drukproeven zouden zo snel mogelijk worden toegezonden.

Begin april vond de correctie van de drukproeven plaats. Henri Polak stuurde hem op 15 april de gecorrigeerde drukproeven retour: *'Het karwei is verricht. Je pleidooi is goed.'* Ten slotte sprak Polak de wens uit, dat het geschrift zijn uitwerking niet zou missen: *'Als het boek verschenen is, zal ik er een Kroniek aan wijden, die niet voor de poes zal zijn.'* Met De Arbeiderspers werden verder de verkoopprijs en andere financiële kwesties overeengekomen.

De Miranda maakte na 4 mei 1940 (voorlopig) geen aantekeningen meer in zijn dagboek. Nadat op 10 mei 1940 de Duitse troepen ons land binnenvielen, boden vrienden De Miranda aan samen met zijn vrouw en kinderen naar Engeland te vluchten. De Miranda wilde daar niets van weten. Hij wilde zijn "achterban" niet in de steek laten en later het verwijt krijgen, dat men hem ook in IJmuiden had zien staan.

Vele duizenden Joden proberen Nederland op tijd te verlaten. Dat lukte maar enkele honderden, de meesten via de haven van IJmuiden. Dankzij de inspanningen van Geertruida Wijsmuller-Meijer konden circa vijftienveertig Duits-Joodse kinderen met vijf bussen vanuit het Amsterdamse Burgerweeshuis (gesticht rond 1524 en thans na een grondige restauratie huisvesting van het Amsterdams Historisch Museum), naar IJmuiden worden overgebracht. Daar aangekomen werden zij aan boord gebracht van het enorme passagiersschip De Bodegraven. Het schip voer vrijwel leeg naar Engeland. Een andere oceaanstomer, de Jan Pieterszoon Coen, een schip dat bijna iedereen had kunnen opnemen, werd opgeblazen om de pieren van IJmuiden te blokkeren. De Johan de Wit voer, als laatste schip, volgens schema door naar Nederlands Indië en nam nog op de valreep een handvol Joodse families mee aan boord. Toen zijn vriend Emanuel Boekman en zijn vrouw in de nacht van 15 op 16 mei 1940 zelfmoord pleegden, was De Miranda daar zeer diep door getroffen. Met hen beëindigden in deze meimaand ongeveer 188 andere Israëlieten, (in geheel 1940 rond de 246, dat is acht keer of 700% hoger dan in 1936-1939) hun leven: Joden, bekende antifascisten, gestrande vluchtelingen, soms eenzaam, maar soms ook waren er hele families die zelfmoord pleegden. Op de Joodse begraafplaatsen kan me ze nog steeds vinden, de zerken met de sterfdata van 15 en 16 mei 1940. Met zowel een enkele naam, als die van een hele familie.

Pas op 8 juni 1940 schreef De Miranda weer in zijn dagboek: *'Tot heden het dagboek niet bijgehouden. Grote gebeurtenissen stellen alles in de schaduw. Er is thans een Pro Domo voor het gehele volk. [...] Op 10 mei order gegeven Pr. Domo af te maken, doch niet uit te geven.'* Op 14 juni 1940 begon de familie De Miranda aan de verhuizing van de Nicolaas Maesstraat naar het Raphaëlplein. Op 15 mei trokken de Duitse troepen de stad binnen, via de Weesperzijde en de Berlagebrug, aangehaapt door een duizendkoppig Amsterdams publiek. En zoals Geert Mak het schrijft: *'Wat er, om God weet welke reden, moest gebeuren kon beginnen.'* De Nv De Arbeiderspers kwam al spoedig in grote moeilijkheden. Op 20 juli 1940 deelde Rost van Tonningen aan directeur Van der Veen mee, dat hij door de Rijkscommissaris Seyss-Inquart was belast met het commissariaat over De Arbeiderspers en dat de NSB'er H.J. Kerkmeester als zijn waarnemer was aangewezen. Van der Veen en alle leden van de redactie van *Het Volk* kwamen onder het gezag van Kerkmeester. Op de dag dat deze in functie trad, benam Van der Veen zich het leven. Het dagboek van De Miranda eindigt op 14 juni.

De Duitse bezetting

Nadat de Duitsers ons land bezetten, kwam het leven langzaam weer op gang. Men ging weer aan het werk en alles viel in die eerste maanden nogal mee. *'Er was een nieuwe toestand ontstaan, die van het Nederlandse volk in zijn geheel en van de Joden binnen dat volk aanpassing vereiste. Welnu, men paste zich aan,'* schreef Presser over die eerste maanden van de bezetting. Ook De Miranda was in die eerste tijd van de bezetting redelijk optimistisch. In de zomermaanden van 1940 begon hij aan zijn boek over de geschiedenis van Amsterdam in de eerste helft van de twintigste eeuw – een plan dat in de jaren 1933-1934 was geboren. Hij schreef hoofdstukken over de volkshuisvesting en stadsontwikkeling, de levensmiddelenvoorziening in en na de (eerste) wereldoorlog en de gemeentelijke bedrijven. De Miranda nam voor publicatie contact op met zowel uitgeverij Querido, als daarna met de directie van Scheltema en Holkema. Gezien de onzekerheid omtrent de aflevering van het manuscript en de onmogelijkheid om in het huidige tijdsgewricht een reële begroting te maken, lijkt het waarschijnlijk dat De Miranda hierna besloot voorshands van verdere pogingen in deze richting af te zien.

De eerste weken van het jaar 1941 kenmerkten zich in Amsterdam door sociale onrust en grote ontevredenheid. Het aantal werklozen steeg voortdurend. Wie geen werk had, werd gedwongen tewerkgesteld in Duitsland. Werkenden hing eenzelfde dreiging boven het hoofd. Het algemeen levenspeil van de bevolking daalde gestaag. Begin februari ontstond een almaar toenemende straatrreur van Duitse soldaten en NSB'ers. Zij trokken de Joodse buurten in, drongen daar huizen binnen, sloegen het huismeubilair kort en klein en mishandelden de bewoners. Jonge Joodse mannen, gesteund door niet-Joden uit andere delen van de stad, kwamen hiertegen in verzet en spoedig ontaadden de spanningen zich in een heftige vechtpartij met de W.A. Bij deze confrontatie op 11 februari 1941 op het Waterlooplein, vielen onder de NSB'ers gewonden, waarvan een van hen enkele dagen later overleed aan zijn verwondingen.

De eerste maatregelen van de Duitsers stuitten voornamelijk op een muur van ongeloof en onwil. Met hun pesterijen en almaar toenemende gewelddadige acties werden echter grenzen overschreden. Ook Amsterdamse niet-Joden werden geraakt. De historicus Ben Sijes schreef daarover: 'Men kende deze mensen, van gezicht tot gezicht. Men kende hen als maat of collega in fabriek of kantoor. Zij waren in de familie- en kennissenkring

opgenomen. Zij hadden voormannen geleverd in de politieke strijd. Men voelde dat de Duitsers met hun decreten en bekendmakingen 'van bevoegde zijde' banden trachtten te verbreken, die men zelf had gewild of aanvaard, zoals het maatschappelijk verkeer en de menselijke sympathie of antipathie ze tot stand hadden gebracht.'

De Februaristaking van 1941

De volgende dag sloten de Duitsers echter om 6 uur 's morgens de Jodenbuurt hermetisch af. Op 13 februari werd op bevel van de bezetter de Joodse Raad ingesteld. Onder voorzitterschap van A. Asscher en prof. dr. D. Cohen kreeg de Raad als opdracht mee om in Amsterdam rust en orde te verzekeren en vooral, zoals later zou blijken, alle bevelen van de Duitsers nauwgezet uit te voeren. Na een ernstig incident in de drukbezochte ijssalon Koco in de Van Woustraat, waarbij Joodse en niet-Joodse jongeren in gevecht raakten met een patrouille van de *Ordnungspolizei*, besloten de Duitsers, na telefonisch overleg tussen Rauter Seyss-Inquart en Himmler, als represaillemaatregel 427 Joodse mannen in de leeftijd van 20-35 jaar op te pakken.

Op zaterdag 22 en 23 februari werden op de bruggen, toegangswegen tot de 'Joodse buurt', mitrailleurs geplaatst en begon de pogrom. Gründlich en onder leiding van de SS-Obersturmbannführer Friedrich Knolle, waarnemend Befehlshaber der Sicherheitspolizei. Jonge mannen werden van straat opgepakt door de Ordnungspolizei, vaak met groot geweld: zij werden van de fiets getrokken en uit hun huizen gesleurd. Zij werden getrapt, geslagen en dikwijls van de trap gesmeten. De Duitsers gebruikten honden om mensen op te jagen. Er werd geranseld en geslagen.

Vrouwen hingen huilend uit de ramen, de Duitsers bedreigden hen met geweren. Vaders met kinderen moesten die kinderen op straat achterlaten, waar ze vaak hartverscheurend stonden te huilen. De Joodse gevangenen moesten urenlang op hun knieën of op hun hurken in de verzamelplaats op het Jonas Daniël Meyerplein doorbrengen, alvorens zij in grote legerauto's naar Schoorl werden vervoerd. Uiteindelijk werden 389 mannen op 27 februari 1941 vanaf het station Alkmaar naar Mauthausen en Buchenwald afgevoerd. De bewoners van Amsterdam hadden voor het eerst een Duitse razzia meegemaakt. Het zou niet de laatste zijn. Van de tachtigduizend Amsterdamse Joden waren er na de bevrijding nog slechts vijfduizend in leven. In totaal hebben achtennegentig deportatietreinen met ruim honderdduizend personen zonder één incident Nederland kunnen verlaten. De Shoah vond plaats in Duitsland, maar de aanvoerlijnen naar die massale vernietiging begonnen op al die vertrekpunten in ons land. Daarvandaan zijn relatief meer Joden uit Nederland weggevoerd dan uit welk ander Westeuropees land ook. In al die duizenden jaren dat er over geschiedenis geschreven is, zijn er vele malen bevolkingen of delen daarvan massaal uitgemoord. Om economische, religieuze, etnische en tal van andere redenen werd dat gedaan en komt dat nog steeds voor. Het unieke karakter van de moorden en de uitroeiing die de nazi's destijds op gang zetten, is het fabrieksmatige ervan. Het operationele en planmatige systeem kostte tussen 1941-1944 circa 6 miljoen Joden het leven. Untermenschen zoals het naziregime dat uitdrukte.

De Miranda was ontsteld en verbijsterd. Hij liet zich maandagmiddag 24 februari aandienen bij de burgemeester en bood zich als gijzelaar aan voor de vrijlating van de Joden. Vanuit de bevolking ontstond op deze dag om acht uur 's avonds een protestdemonstratie. Tijdens de betoging werden de razzia's krachtig veroordeeld door de communistische gemeentearbeiders Dirk van Nimwegen en Piet Nak. Naast deze publieke afkeuring riepen beide mannen op tot een staking, die de volgende dag als de bekende februaristaking de geschiedenis in zou gaan. Bedacht moet worden dat de communistische partij Holland, de latere CPN, als enige partij, al in begin 1941 over een goed werkende illegale organisatie, met alleen al in Amsterdam meer dan 1200 uiterst actieve leden, verdeeld in groepen, secties en cellen beschikte. Doordat de trams in de remise bleven, verschenen veel arbeiders niet op hun werk. Ook winkels, kantoren en bedrijven bleven dicht als protest tegen het brute antisemitisme van de bezetter. De staking breidde zich uit naar steden als Haarlem, Hilversum, Utrecht en de Zaanstreek. Toen de ontslagen gemeentesecretaris S.J. van Lier en lid van de Joodse Raad, hem namens Asscher verzocht de stakingsleiders te bewegen hun protestactie te beëindigen, weigerde De Miranda daaraan gehoor te geven. Uiteindelijk sloeg de bezetter de opstand neer, waarbij negen doden en enkele tientallen gewonden vielen.

Na de staking werden er 300 communisten opgepakt en 18 personen als represaille geëxecuteerd. De Duitse wraakoefening zaaide zoveel angst dat de staking geen vervolg kreeg. De Miranda schreef in een laatste notitie over deze periode in zijn dagboek, dat hij bij Alida de Jong op bezoek was geweest en vernomen had, dat de gemeenteraad niet meer bijeen zou komen.

Zomer 1941

In de zomer van '41 bracht De Miranda een korte vakantie door bij de familie Bakker in Velp. In de mooie bosrijke omgeving van Rheden maakte De Miranda lange wandelingen en genoot van het verblijf in de vrije natuur, waar hij nieuwe krachten opdeed voor zijn schrijverij. Na deze zomervakantie werkte hij gestaag door aan zijn studie over de Amsterdamse geschiedenis. Bij zijn installering op 18 mei 1940 als Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied had Seyss-Inquart als belangrijkste opdracht ons land op tactische wijze als broedervolk het Groot-Germaanse Rijk binnen te voeren. De nationaal-socialist, toegekend met wetgevende bevoegdheden, was vastbesloten deze taak zo goed mogelijk te vervullen. Zijn inaugurele rede op 29 mei 1940 had een matige toon en werd daarom met opluchting ontvangen. Velen dachten dat 'het daarom niet zo'n vaart zou lopen' - zo ook De Miranda. Zijn geruststelling baseerde hij niet alleen op zijn gemengde huwelijk, maar ook op zijn vooraanstaande positie in de arbeidersbeweging. Beide feiten waren een reden waarom hij dacht ontzien te worden. De Miranda bezocht alle vergaderingen van het partijbestuur van de SDAP, óók die van na juli 1941. Daarbij bezocht hij vele partijbijeenkomsten en hield inleidingen over de naoorlogse politiek en de plaats hierin van een vernieuwde SDAP.

Uitgeschreven

Na de Duitse invasie van Nederland werden veel anti-Joodse maatregelen verordend. Op 2 juli 1940 maakte de directeur van de Rijksdienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling in een circulaire bekend, welke personen 'wegens hun fysieke en psychische gesteldheid' niet geschikt waren voor plaatsing in Duitsland. Het betrof 'a-socialen, b.v. zij, die een ernstige gevangenisstraf hadden ondergaan, personen met een uitgesproken communistisch verleden, en Joden'. Dan werden Joden ook uitgesloten van dienst bij burgerlijke luchtbescherming. Ook werd in 1940 het verbod van kracht om Joden in overheidsdienst aan te nemen of te bevorderen; eind november 1940 werden ruim 2500 Joden uit overheidsdienst ontslagen. Begin december werden Joodse

leden van gemeenteraden en van Provinciale Staten uit hun ambt ontheven (het heeft zich overigens nergens voorgedaan dat niet-Joodse gemeenteraadsleden, wethouders, leden van Provinciale Staten, leden van de Hoge Raad enz. weigerden in functie te blijven, voor de betrokken Joden een ernstige teleurstelling). Begin januari 1941 werd besloten dat Joden niet meer naar de bioscoop mochten. Ordeverstoringen door het publiek tijdens het journaal of gedurende Duitse propaganda werden aan Joden toegeschreven. Op 10 januari 1941 kwam er een heel noodlottige bepaling, namelijk dat alle zich in Nederland bevindende Joden zich moesten laten registreren. Er was niet veel keuze: ze stonden al als Jood ingeschreven bij de verschillende maatschappelijke en overheidsinstanties of in Joods-kerkelijke registers. Na februari 1941 mochten 'arische' Nederlanders niet langer in huishoudelijke dienst bij Joden, terwijl Joodse artsen, apothekers, vroedvrouwen, makelaars en advocaten alleen Joodse cliënten mochten hebben.

Ed van Thijn over het ontslag van Joodse ambtenaren en raadsleden en in dat licht bezien het functioneren van burgemeester De Vlucht: [...] 'toen de Joodse raadsleden in de oorlog ineens niet meer in het stadhuis mochten komen, omdat de Duitsers hadden bepaald dat Joden geen openbare functies meer mochten vervullen, heeft De Vlucht er geen woord aan gewijd Niet op de eerste vergadering, toen er ineens een groot aantal lege stoelen was, en ook niet later. Ik ben dat zelf gaan naslaan, in de archieven van het Gemeentebled, op de zwartste dag van mijn loopbaan als burgemeester: de dag dat ik het eerste raadslid van de Centruumpartij moest installeren.'

Op 5 december 1940 ontving De Miranda een briefje van de loco-voorzitter van het College van Gedeputeerde Staten, waarin deze in drie zinnen mededeelde dat hij gedwongen was hem een bijgevoegde officiële mededeling te doen toekomen. Het betrof de ontheffing van Joden uit de zogenaamde 'eereambten', waaronder ook het lidmaatschap van de Provinciale Staten.' De secretaris van de fractie, P. Hoogland, schreef De Miranda: 'We wisten dat het komen zou, en toch – als je het zo plotseling zwart op wit ziet, treft het je weer diep ellendig.' Na de eerstvolgende fractievergadering bracht Hoogland hem namens zijn partijgenoten-statenleden gevoelens van groot leedwezen over.

De Duitse maatregelen werden nog verder aangescherpt. Op 8 augustus 1941 verscheen een Duitse verordening inzake Joods vermogen en grondeigendom, die onder andere bepaalde dat 'Volljuden' al hun contante geld en cheques, voor zover meer waard dan f 1000,-, op een rekening bij de in de Sarphatistraat gevestigde firma Lippmann, Rosenthal & Co. moesten storten. In september werd een maatregel afgekondigd over het optreden van Joden in het openbaar, waarin het deelnemen van Joodse kooplieden aan openbare markten, veilingen en goederenbeurzen werd verboden. Kort daarna werd een aantal markten ingericht, waar alleen door Joden gekocht en verkocht mocht worden: in de Gaaspstraat, de Joubertstraat en op het Minervaplein. Het afbreken van de Joodse rechten en belangen ging nog verder: op woensdag 29 april 1942 deelden de Duitsers aan Asscher en Cohen mede, dat vanaf zondag 3 mei iedere Jood in het publiek een Jodenster moest dragen.

In Amsterdam begon de verkoop van de eerste Jodensterren op 30 april, 's middags om 12 uur. Het was een van de ergste maatregelen van de Duitsers tegen de Joden, misschien wel de ergste van vóór de uiteindelijke deportatie, schreef Presser: '*De gele vlek had voorgoed opgeborgen geleken op de rommelzolder van middeleeuwse barbaarsheden. De Nazi's, met hun zwak voor geschiedenis, hadden hem daar weer uit te voorschijn weten te halen en zo herstelden zij [...] dit symbool in ere. Zij merkten er de Joden mee, zoals men vee merkt, dat voor de slachtplaats is bestemd.*' Het was deze confrontatie met het Jood-zijn, die vele geassimileerde Joden sterk aangreep. Hun voortdurende poging zich los te maken van hun Jood-zijn werd door de Duitsers abrupt afgesneden en zij waren geschokt, dat zij zich als Jood moesten melden.

Ook De Miranda droeg de ster. Ook gemengd gehuwde Joden waren dat verplicht. Hij noemde het 'mijn ordeteken' en maakte er grapjes over tegen de kinderen. Hij was nu eenmaal een man die nooit iemand het diepste van zichzelf liet weten. Vanaf 2 mei liep hij extra gevaar te worden aangehouden, temeer daar de bepalingen omtrent het reizen in juni 1942 ook waren verscherpt en de uitgifte van vergunningen voortaan werd geregeld door de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, hetgeen het reizen aanzienlijk bemoeilijkte. Slechts in dringende gevallen, zoals bij ziekte, overlijden, begrafenissen, examens, enz. kon via de Joodse Raad - die onder curatele stond van de Duitsers - voor Amsterdam een reisvergunning (voor een tijdsduur van 1-5 dagen) bij de Duitse autoriteiten worden aangevraagd en dit uitsluitend bij het bureau Nieuwe Heerengracht 31. De twee kinderen uit het huwelijk met Wilhelmina waren als niet-Jood vrijgesteld van de aan Joden opgelegde verplichtingen.

Het boek schoot intussen goed op. Er restten nog slechts enkele hoofdstukken, onder andere over de brandweer en de politie, en de Amsterdamse gemeentepolitiek. Uit zijn aantekeningen blijkt dat De Miranda in de zomer van 1942, met de Jodenster opgenaaid, nog op bezoek ging bij instellingen en organisaties die hem gegevens konden verschaffen voor zijn werk. Zo bezocht hij op 11 juni 1942 het historische Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht hoek Leidsegracht, waarvan hij het interieur uitvoerig beschreef.

De deportaties van Joden naar Duitsland

In het voorjaar van 1942 kwamen de geruchten op gang over een op handen zijnde deportatie van Nederlandse Joden naar Duitsland. Op vrijdagavond 26 juni 1942 (sabbatavond!) werden de vertegenwoordigers van de Joodse Raad door de leider van de Zentralstelle für jüdische Auswanderung, F.H. Aus der Fünten – ondergeschikte van W. Lages – geïnformeerd over de 'polizellicher Arbeitseinsatz' in Duitsland van Joodse mannen en vrouwen van 16 tot 40 jaar. De eerste duizend oproepen verstuurde de Zentralstelle (gevestigd in de Christelijke HBS aan het Adama van Scheltemaplantsoen, tegenover het gebouw van de Sipo in de Euterpestraat) op zaterdag 4 juli 1942. Ze werden op 5 juli door de PTT bezorgd. Vele Joden gaven geen gehoor aan de oproep en de Duitsers, die vreesden dat het verwachte aantal niet zou opkomen, hielden op 14 juli een razzia, waarbij ongeveer 700 Joden werden gearresteerd. Zij werden verzameld op de binnenplaats van de Zentralstelle.'

Op De Miranda maakten de gebeurtenissen een diepe indruk. In de nacht van 14 op 15 juli 1942 vertrokken de eerste twee treinen naar Westerbork. De deportatie van de Nederlandse Joden naar de gaskamers was begonnen. Op donderdag 16 juli 1942 werden vanuit Kamp Amersfoort 309 mensen regelrecht naar Auschwitz gedeporteerd.

Voor de tussentijdse sluiting van Kamp Amersfoort in 1943, stond een op de tien gevangenen geregistreerd als Jood. Waarschijnlijk was het werkelijke aantal groter. Naarmate de discriminerende maatregelen tegen de Joden groeiden, nam ook het aantal Joodse gevangenen in Amersfoort toe. Vooral in de herfst van 1942 arriveerden er in Kamp Amersfoort grote groepen Joodse gevangenen, soms met honderden tegelijk. Regelmatig zouden ook andere transporten met Joodse gevangenen in deze tweede helft van 1942 uit Amersfoort vertrekken. Op 15 juli, midden in de nacht, sloot de poort zich achter 333 Joodse gevangenen. Zij werden naar het station vervoerd, waar een trein al gereedstond. De reis ging rechtstreeks naar het vernietigingskamp Auschwitz. Een groep van tweeënnegentig Joden uit Amsterdam, vlak daarna in Amersfoort aangekomen, werd een week later op transport gesteld. Zij legden hetzelfde traject af, zij het met een tussenstop in Westerbork. In augustus en oktober vonden weer twee omvangrijke transporten plaats, waarbij in totaal ruim 360 Joodse gevangenen betrokken waren. Begin november werden negenentachtig Joodse gevangenen van Amersfoort naar Westerbork vervoerd, een maand later nog eens drieënzeventig. Het laatste transport van dertig joden had plaats op 22 december. De overgebleven Joden in het kamp moeten op dat moment op de vingers van een hand te tellen zijn geweest.

Arrestatie en concentratiekamp

Op zaterdagmorgen 18 juli 1942 viel het leven van De Miranda in het slot. Die dag werd hij zonder opgaaf van redenen in zijn woning aan het Rafaëlplein 8 door agenten van de *Sicherheitsdienst* (SD) gearresteerd en naar de Euterpestraat gebracht. De volgende dag werd hij naar het Huis van Bewaring aan de Amstelveenseweg overgebracht. Zijn vrouw schreef gelijk een brief aan de *Feldgendarmerie* en aan Willy Lages, chef van de SD. Ze wees op een mogelijke persoonverwisseling, het feit dat haar man een hoge leeftijd had en bovendien, dat hij in 1939 lange tijd in een psychiatrische inrichting had doorgebracht. Aan deze brief naar de Duitse instanties had ze een medische verklaring gehecht die de arts L.F.C. van Erp Taalman Kip haar voor dit doel had toegezonden. Even doortastend als altijd, pakte ze ook nu de zaken voortvarend aan. Wilhelmina stelde zich met vele kennissen en relaties van hem in verbinding en trachtte met de Duitse politiefunctionarissen een onderhoud te verkrijgen. Ook riep zij de hulp in van oud-burgemeester De Vlucht, die in Aerdenhout woonde. Helaas wist hij geen enkele manier te bedenken om haar te helpen. Ook de bemoeienis van mr. F.W.D.C.A. van Hattum, advocaat en procureur in Amsterdam, die relaties had met de Duitsers in de Euterpestraat, leverde geen resultaat op.

Over de aanleiding van zijn arrestatie bestaan diverse veronderstellingen. Zelf schreef hij later vanuit de gevangenis aan zijn vrouw dat hij geen verbodsbepalingen had overtreden. De arrestatie kon alleen uit politieke motieven hebben plaatsgevonden. Over het verhoor, kort na zijn gevangenneming, schreef hij: *'Duidelijk gaf men mij te kennen, dat de SS niets tegen mij heeft dan alleen mijn politiek verleden. Op aanwijzing van politieke vijanden ben ik gearresteerd en was ik voorbestemd nog diezelfde dag naar Duitsland te worden gezonden.'*

Mogelijk hebben de problemen voor zijn arrestatie een rol gespeeld. Die ondervond De Miranda op Hemelvaartsdag 14 mei 1942, toen hij een bezoek bracht aan vrienden in Gelderland. Op deze dag had bij zijn dochter Hannie bezocht. Zij werkte als leerling-verpleegster in Het Apeldoornse Bos, een Joodse inrichting voor psychiatrische patiënten. Later vertelde zij dat haar vader nog een ontmoeting gepland had met een aantal partijgenoten die in het verzet zaten. Zijn vrouw verklaarde na de oorlog, dat hij in Putten was geweest en daar door NSB'ers was aangehouden. In opdracht van de burgemeester, F.D.G. Klinkenberg, lid van de NSB en de Germaanse SS, die bekend stond om zijn jacht op Joden en onderduikers, zou een proces-verbaal zijn opgemaakt, waarvan De Miranda later overigens niets meer had vernomen. Als reden voor zijn arrestatie wordt ten slotte zijn aanwezigheid genoemd op 11 juli bij de *Zentralstelle* in de Euterpestraat. Daarover vermeldt De Miranda in een brief aan Asscher en die vervolgens, vanwege zijn bekendheid in de stad, bij velen de aandacht moet hebben getrokken.

De Miranda zou bij de *Zentralstelle* op een zodanige wijze zijn opgetreden, dat dit voor de Duitsers aanleiding was hem een week na het gebeurde in *'Schutzhaft'* te nemen. Deze gang van zaken werd bevestigd door familieleden en anderen, die van mening waren dat De Miranda zich op deze dag in de Euterpestraat militant had gedragen. Gezien zijn verontwaardiging en woede over het optreden van de Duitsers, zijn strijdbare natuur en zijn bekende felle wijze van reageren wanneer in zijn ogen de waardigheid van de mens in verdrukking kwam, moet een dergelijk optreden van hem dan ook zeker niet onwaarschijnlijk worden geacht.

Uit de gevangenis aan de Amstelveenseweg ontving zijn vrouw slechts schaarse berichten. Uit wat zij daar later over vertelde, blijkt dat De Miranda in het Huis van Bewaring een goede behandeling heeft gehad. Hij zat afwisselend met zeven tot tien personen in één cel: No.B.11/1. Een medegevangene, de in 1908 geboren A.J. Colaco Osorio, verklaarde later dat De Miranda vol vertrouwen was spoedig te worden vrijgelaten. Ook anderen getuigden van zijn optimisme: *'Hij is opgewekt, hij is de motor van gesprekken in de cel, hij bezielt zijn lotgenoten.'* De tekenaar Jo Spier, die in een cel naast De Miranda zat en hem in deze periode nog zag, vertelde dat De Miranda een oude man was geworden. Op 22 oktober 1942 ontving zijn vrouw nog een brief van hem. Daarin liet De Miranda haar o.a. weten, geestelijk ongebroken te zijn en hoewel hij natuurlijk iets verzwakt was, maar toch niet zó dat dit spoedig weer op peil te brengen was. Aan het slot van zijn brief schreef hij, na in gedachten bij zijn kinderen te zijn geweest: *'Wat verder komt weet ik niet! Terwijl het dag was, heb ik gewerkt, nu de avond bezig is te vallen ben ik, wat het lot nu verder bringe, gerust. Mijn vertrouwen in de groote zaak is ongeschokt.'*

In een naschrift, gedateerd 23-10-1942 's morgens, deelde hij mede dat hij zich nog steeds in de gevangenis bevond: *'Mochten wij naar Amersfoort of Westerbork gaan en je hoort dat vandaag, doe dan het uiterste om mij terug te mogen halen.'* Voor vrijdag 23 oktober had zijn vrouw weer schoon wasgoed in orde gemaakt en een uitvoerige brief geschreven, waarin zij vertelde over de kinderen en hem kracht en vertrouwen toewenste. Ook Mona en Heine hadden een briefje aan hun vader geschreven. Maar toen zij het pakje aan het Huis van Bewaring bezorgde, was De Miranda niet meer aanwezig. Dezelfde dag waren de gevangenen met de tram naar het Centraal Station en daarna met de trein naar Amersfoort getransporteerd.

Mevrouw De Miranda schreef direct, op 27 oktober, een brief aan Willy Lages, maar toen was het vreselijke lijden voor De Miranda al begonnen. In zijn beschrijving van Kamp Amersfoort geeft Lou de Jong al aan dat zich in de loop van 1942 in het kamp bevonden: meer dan 1000 Joden, Jehova's Getuigen, predikanten en priesters, talrijke verzetsstrijders, Engelandvaarders, mannen die geweigerd hadden in Duitsland te gaan werken, zwarthandelaren en enige honderden communisten, afkomstig uit het kamp Schoorl, die vanwege hun illegale activiteiten waren opgepakt. De Joden hadden het in het kamp het zwaarst; zij waren ondergebracht in het *Judenkommando*, dat altijd de meest inspannende werkzaamheden moest verrichten en waarvan de leden voortdurend werden mishandeld.

Kamp Amersfoort

In de namiddag van vrijdag 23 oktober 1942 arriveerde De Miranda in Kamp Amersfoort. Een getuigenis van de oud-gevangene J.A. te Den Haag in "Op Korte Golf" van J.H. Scheeps d.d. 3 november 1945. De Miranda's komst was van te voren al bekend. Er was onder de Duitsers al enige opwindig; groter dan gewoonlijk wanneer er een Jodentransport op komst was. Daarvan getuigden ook de twee rechercheurs J. Knol en M. van Gullik in het proces tegen Kotalla, die indertijd in Kamp Amersfoort waren opgesloten en na de bevrijding het gebeurde nader onderzochten. In Kamp Amersfoort maakten behalve de Duitsers ook Nederlandse kapo's de dienst uit. Direct na binnenkomst in het kamp werd De Miranda door een aantal van deze Nederlandse prominenten ernstig bedreigd en geïmponeerd. De volgende dag werd De Miranda in het Joodse strafcommando zodanig wreed mishandeld dat hij in de ziekenbarak moest worden opgenomen. Daar werd hij verzorgd door ziekenverplegers, allen kampgevangenen. De blokoudste – een notoire antisemiet – treiterde en vernederde De Miranda echter waar hij kon. Op 2 november werd hij op last van de kamparts weer in het Jodencommando geplaatst. Tegen het eind van de middag werd hij volgens medegevangenen door verschillende Nederlandse geweldplegers in een bouwput gegooid, die gedeeltelijk onder water gelopen was, en daarin bekogeld met bakstenen en zand. Daarna werd De Miranda onder het bloed en in bewusteloze toestand door de arts Elie Cohen, ook werkzaam in het Jodencommando, in een kruiwagen het kampterrein opgereden. Na de telling, aldus Elie Cohen, werd De Miranda over de appelplaats gesleept en in de rozentuin neergesmaakt. Pas na het avondeten durfden enige ziekenverplegers en medegevangenen hem naar de ziekenbarak te dragen. De Miranda was toen al zo ernstig gewond dat hij niet meer te redden was. Een laatste mishandeling in de badruimte van de ziekenbarak werd hem fataal.¹ Er zijn na afloop van de oorlog veel verklaringen gegeven. Getuigenissen die elkaar onderschrijven of tegenspreken. Zoals dat gaat. Wanneer je historisch onderzoek doet, moet je uiterste terughoudendheid betrachten bij het neerschrijven van een oordeel. De Miranda stierf door wat hem werd aangedaan, maar leeft voort in wat hij tijdens zijn leven tot stand bracht.

Salomon Rodrigues 'Monne' de Miranda

Vrienden of geen vrienden. Ieder mens leert ze kennen. De een, de ander. Om wat ze werkelijk zijn. Toen het er op aankwam moesten zijn vrienden duidelijk niets meer van De Miranda hebben. Later zou zijn geschiedenis het publiek ontroeren. Voorbij zijn dood. Om wat hij zelf schreef in zijn verweerschrift Pro Domo, om hoe zijn biograaf Dr. G.W.B. Borrie dat minutieus deed in zijn vuistdikke biografie 'Monne de Miranda, een biografie', en om hoe anderen als ondermeer Frans Heddema en Geert Mak dat deden in hún bijdragen.

Journalist Frans Heddema in zijn bijdrage aan Pro Domo: 'Ik heb lang met De Miranda's 'Brief aan allen' in de leeszaal van het gemeentearchief gezeten. Het handschrift gaf duidelijk de gemoedstoestand van de wethouder aan. En weer vroeg ik me af wat de reden voor zijn ineenstorting was. Inderdaad, hij zal gegriefd zijn geweest door de ontdekking dat hij zijn ambtenaren niet kon vertrouwen, maar hij had gezag genoeg om samen met anderen tegenmaatregelen te nemen. Opeens schoot me een gesprek met Frans Hupsch te binnen. Hij had daarin gezegd dat Pro Domo niet alleen de titel was van het verweerschrift dat Monne de Miranda later zou schrijven, maar dat het ook de naam was van een melodrama van de toneelschrijver Adriaan van Riemsdijk. Het was met veel succes opgevoerd door de Tooneelvereniging met als hoofdrolspelers Louis Bouwmeester en Esther de Boer. Ik borg de 'Brief aan allen' op in de archiefmap en ging naar huis. Daar belde ik Hupsch op en vroeg hem naar de inhoud van dat toneelstuk. 'Het ging over de verhouding vader-zoon,' vertelde hij, 'ik zal de gegevens opsturen.' Een dag later had ik een recensie van het toneelstuk dat de beroemde en beruchte toneelcriticus van De Telegraaf, Barbarossa, had geschreven. Pro Domo bleek te gaan over een aanzienlijk man in den lande. Op zijn verjaardag komt zelfs de kroonprins hem feliciteren. Dan hoort de man dat zijn zoon op het slechte pad is gegaan. De man knakt, want kort daarvoor heeft hij het nog gezegd: 'Een proleet werkt voor zichzelf, een aristocraat voor zijn nageslacht.'

Na het bekend worden van zijn overlijden schreef Jacques Presser – die De Miranda nooit persoonlijk ontmoette - aan zijn dochter Mona: 'Er komt nog eens een tijd, waarin een man als Vader zal worden geëerd als een voortreffelijke bestuurder, als een ècht regent, in de beste zin van het woord: een dienaar van de gemeenschap in eenvoud en toewijding. Zo gezien, is het niet alleen jouw verlies, maar ook een beetje van ons allemaal, ook een beetje van wie hem helemaal niet hebben gekend en hem toch zo hebben gewaardeerd. Misschien maakt die gedachte het wat lichter voor jou, dit grote verdriet te dragen.'

In 1944 schreef Anthonie Donker het gedicht 'Amsterdam, gedenk de gevallenen'.

*Ze lopen niet meer in de Leidsestraat,
de grachtenstad werd door hun sterven kleiner,
vaak zag hier iemand om en zei: Daar gaat
professor Bonger, Boekman of Gert Schreiner.*

*Het is dezelfde stad niet langer van
Americain en Schiller en het Lido
wanneer zij straks herleeft, want waar zijn dan
wethouder De Miranda, Maan Querido,*

*Wanneer de stad herleeft, gedenk de doden.
Besef het diep, de onherstelbare rampen.*

*Lex Althoff, Gerrit van der Veen, de Joden,
de velen doodgeranseld in de kampen.*

*'We zijn weer vrij, weer vrij, we zijn weer vrij'
De blauwe lucht verduistert van gedenken.
O Stad, Jan Campert had U lief en gij
ziet gij hem uit het hongerkamp U wenken.*

*Wanneer het vrijheidsfeest op zijn hoogst is
en in de stad het oude leven slaat,
zie dan het gat, het gapend gemis,
zij lopen niet meer in de Leidsestraat.*

Hoe je het ook zegt, schrijft of probeert te verklaren, slechts één werkelijkheid telt: "Joden hadden geen recht van leven".

Wie wordt dat recht vandaag onthouden en door wie?

Deze bijdrage is gebaseerd op de boeken en artikelen die ik daarvoor raadpleegde, samenvatte en op het conto staan van de betreffende auteurs en redacteurs. Hierbij wil ik iedereen bedanken die mij van advies diende.

© juli 2007 karel kreuning

Geraadpleegde literatuur:

- Monne de Miranda**, een biografie, Dr. G.W. B. Borrie, Sdu Uitgeverij – Den Haag, 1993, ISBN 90 12 08021 5
Ik vergat je iets te vertellen, Ben Sijes, H.J.W. Brecht's Uitgeversmaatschappij bv, Amsterdam, 1978, ISBN 90 230 0304 7
Pro Domo, S. Rodrigues de Miranda, Arbeiderspers – Amsterdam Antwerpen, 1997, ISBN 90 295 20636 / NUGI 641
Kamp Amersfoort, Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Mets & Schilt 2003, Amsterdam, ISBN 90 5330 4487
Het kamp Schoorl, Albert Boer, Uitgeverij Conserve 2007 Schoorl, ISBN 978 90 5429 240 1
Het Spoorbedrijf in oorlogstijd, 1939-1945, Ing. G. Huurman,
MEMORBOEK, platenatlas van het leven der Joden in Nederland van de middeleeuwen tot 1940, Mozes Heiman Gans, Bosch & Keuning nv., oktober 1971, Baarn, ISBN 90 246 4636 7
De magere jaren, Nederland in de crisistijd 1929-1939, drs. Jan Beishuizen en Evert Werkman, A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij nv., 1968
Zwervend en dolend, De Joodse vluchtelingen in Nederland in de jaren 1933-1940, Prof. dr. D. Cohen, De Erven F. Bohn n.v. Haarlem, 1955
Een kleine geschiedenis van Amsterdam, Geert Mak, Olympos (Uitgeverij Contact), 1994- 2001, ISBN, 90 254 999 72 4 / NIGI 641
Joods Verzet, Terugblik op de periode rond de Tweede Wereldoorlog, Jac. Van de Kar, Stadsdrukkerij van Amsterdam 1984, ISBN 90 6274 0197
Om erger te voorkomen, de voorbereiding en uitvoering van de vernietiging van het Nederlandse Jodendom tijdens de Tweede Wereldoorlog, Nanda van der Zee, J.M. Meulenhoff Amsterdam 1997, ISBN 90-290-7338-1
Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945, Dr. L. de Jong, wetenschappelijke serie, Martinus Nijhoff –Den Haag 1969, Staatsdrukkerij Den Haag
Ondergang, vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, Dr J. Presser, Staatsuitgeverij/Martinus Nijhoff 1965 Den Haag.
In de ban van goed en fout. Geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland, J.C.H. Blom, Uitgever Boom Amsterdam 2007, ISBN 978 90 8506 4633
Zwaard van de Geest, het bruine boek in Nederland 1921-1945, Gerard Groeneveld, Uitgeverij Vantilt.
Kopgeld, Ad van Liempt, Nederlandse Premiejagers op zoek naar Joden 1943, Uitgeverij Balans 2002, ISBN 90 5018 478 2
De Miranda. De liquidatie van een onkreukbare wethouder. Door Martin van Amerongen, De Groene Amsterdammer 28 juli 1993 (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis)
Wel vergeven niet vergeten, Adriaan Hakkert, Uitgeverij Aspect 2003 ISBN 90-5911 146x
De organisatie van de bezetting, (boekaflevering 1997 behorende bij het tijdschrift Mens & Maatschappij jaargang 72, onder redactie van Prof. Dr. Henk Flap en Prof. Dr. Wil A. C. Arts) ISBN 90 5356 255 9 NUGI 641 Hoofdstuk: **De schaduw van een hand**, Joods-goise huwelijken en Joodse zelfdodingen in Nederland in Nederland 1936-1943 Prof.dr. W. Ultee & Prof. Dr. R. Luijckx
De Miranda's Pro Domo, door Martin van Amerongen 16 april 1997, De Groene Amsterdammer.
Op Korte Golf, J.H. Scheeps d.d. 3 november 1945.
Enquêtcommissie Regeringsbeleid 1940-1945
Een politieke erediens voor Salomon de Miranda, Vrij Nederland 19-4-1997, Jan Fred van Wijnen
Moordenaars gezocht voor Monne de Miranda. De heilloze politisering van een kampdrama door Godert van Colmjon. De tekst verschijnt in het oktobernummer van *De Gids*. *De Gids* is een uitgave van Uitgeverij Balans in Amsterdam voor de Stichting De Gids.

¹ In een recent onderzoek naar de moord op De Miranda in kamp Amersfoort wordt vastgesteld dat er sprake was van één hoofddader, een Nederlandse politieke kampgevangene (geen communist) die in Buchenwald was opgeleid tot kapo. (Met anderen maakte hij deel uit van de zogeheten Geuzen van Buchenwald, een groep Geuzen die na hun arrestatie naar Buchenwald waren getransporteerd. Daar werd een aantal van hen opgeleid tot kapo. Na een half jaar werd hun gevraagd wie er voor voelde om als kapo in een Nederlands kamp te gaan werken. Tien Geuzen, onder wie de hoofdverdachte, arriveerden op 27 januari 1942 in kamp Amersfoort 'om orde op zaken te stellen'. Het was daar in de ogen van de Duitse gezagsdragers een ongeregelde bende.) Tijdens De Miranda's gevangenschap was deze hoofddader blokoudste en leider van het Jodenkommando. Blijkens de processtukken (Dossier NA-CABR, inv.nr. 95-I/95-II) gebeurde het mishandelen van De Miranda niet in opdracht van de Duitse kampleiding, noch onder druk van communistische kapo's, zoals lange tijd is gesuggereerd. De verantwoordelijke dader handelde zelfstandig en op eigen initiatief. Hij werd ontoerekeningsvatbaar verklaard, maar niettemin veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf en ter beschikkingstelling van de regering. In augustus 1944 vluchtte hij uit kamp Vught, waar hij op grond van zijn eerdere misdadingen in Amersfoort was gedegradeerd tot *Lauffer* (een eenvoudige functie die niet onder de 'prominenten' viel). Met zijn vlucht wilde hij een veroordeling ontlopen. Hij was zich dus terdege bewust van het excessief-gewelddadige karakter van zijn optreden als kapo in Amersfoort. Saillant detail: Er bestond een

illegaal netwerk van communistische gevangenen in kamp Amersfoort, dat partijleden - waar dat het geval was - op hun 'partij-onwaardige' gedrag aansprak en dat via smokkelpost aan het illegale hoofdbestuur van de CPN in Amsterdam liet weten. Bron: Onderzoek naar de moord op Salomon Rodriques de Miranda door Godert van Colmjon.